

אחדות

XXXI. ÉVFOLYAM, 138. SZÁM • 2021. JANUÁR • 500 Ft
5781. SVÁT • שבט תשפ"א • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

مطبخ الكوشير
Kosher Kitchen

„UNOKATESTVÉREK VAGYUNK”
Izrael és az arab világ konszolidációja

Magyarország kiáll a kóser vágás mellett

A MAROKKÓI ZSIDÓK:
TÖRTÉNETEK, ÍZEK, MESÉK

EMLÉKEZNI ÉS EMLÉKEZTETNI

76 órás műsorral készült az EMIH a gettó felszabadításának évfordulójára

KEDVES OLVASÓ!

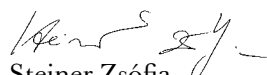
Egyszer egy ember egy idegen városban járt, és szombaton elment a helyi zsinagógába imádkozni. Ima közben felfigyelt egy kislányra, aki az édesapja mellett állva elmélyülten imádkozott. Látszódtott rajta, hogy nagyon beleéli magát az imába. A férfi kíváncsi volt rá, mi készíthette ilyen szívből jövő fohászra a kislányt, ezért ima után odalépett hozzá és megkérdezte tőle, hogy mi járt a fejében, amiért olyan nagy átéléssel könyörgött. A kislány elmesélte, hogy közeledik a születésnapja, és nagyon szeretne kapni egy biciklit, ezért imádkozik minden nap. A férfit meghatotta a kislány őszinte, tiszta hite.

Néhány hónappal később ismét ebbe a városba vezetett az útja, és újfent elment ugyanebbe a zsinagógába. Titkon abban bízott, megtudhatja a kislány történetének folytatását. Így, amikor meglátta a gyereket édesapjával a templomban, rögtön odalépett hozzá és megkérdezte: „Megfelelt Isten az imáidra?” Igen, felelte a kislány. A férfi nagy örömmel kérdezte meg, hogy szereti-e az új biciklijét. „Nem kaptam biciklit” – felelte a lányka. A férfi nem értette a dolgot: „Az imént nem azt mondtad, hogy kaptál választ az Örökkévalótól?!” Kaptam – felelte a kislány –, és a válasz az volt, hogy nem.

Amikor úgy érezzük, nem kaptunk választ az Örökkévaló elé terjesztett kéréseinkre, könnyen lehet, hogy megkaptuk a feleletet, csak éppen elsiklottunk felette, mert nem az volt, amire vártunk. Ezerféle kérdéssel, kéréssel, óhajjal-sóhajjal fordulunk az Örökkévalóhoz – olyanokkal, melyek szerintünk helyesek, időszerűek és a javunkat szolgálják.

Csak hogy a mi vágyaink nem feltétlenül esnek egybe a Teremtő elképzeléseivel. És ilyenkor, bár úgy hisszük, figyelmen kívül hagyott bennünket, valójában annyi történik, hogy nemleges választ kaptunk. Talán azért, mert még nincs itt az ideje annak, amire vágyunk, talán azért, mert káros vagy fölösleges lenne számunkra, ha megkapnánk, amit akarunk. Fontos, hogy észrevegyük, ha imáinkra az a válasz, hogy nem, hiszen ezáltal azt is megérthetjük, mire van valójában szükségünk. Mi az, aminek valóban itt az ideje számunkra. A nemleges válaszok sokszor csak adott időre érvényesek, és ha türelmesek vagyunk, eljön a pillanat, amikor igenné válnak.

Adja az Örökkévaló, hogy imáink meghallgatásra találjanak – és hogy megtanuljuk értékelni azt is, ha a válasz néha az, hogy nem.

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Előfizetés:

www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámait a
www.zsido.com/egység
oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja
a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

BORÍTÓ

Duchman rabbi a Fegyveres Erők Tiszti Klubjában megnyitott kóser étterem avatásán (Abu-Dzabi, 2020)

Fotó: chabad.org

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits – Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károly krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egység@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruch rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Cseh Viktor

ROVATVEZETŐK: Dénes Anna,
Cseh Viktor, Tuna Judit

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia

TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-3223 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

EMLÉKEZNI ÉS EMLÉKEZTETNI

„Sajnos egyre kevesebben vannak velünk azok, akik a holokauszt borzalmait túléltek, és erről valamiféle tudatba és lélekbe hasító „tanmesét” tudnának mondani.”

24. oldal

13. oldal

„UNOKATESTVÉREK VAGYUNK”

„Az Izrael és az arab világ között megkezdődött konzolidáció egyik sikertörténetének ígérkezik az Emírátságokban gyarapodó zsidó közösség, melynek motorja a lubavicsi küldötként az országba érkező Levy Duchman rabbi.”

SMÚZ

- 21 A főszerkesztő levele
A válasz néha nem
- 41 Hírek

REBBE

- 51 A kincseskamra mindannyiunk számára nyitva áll

HOHMECOLÓ

- 61 Trump öröksége: Izrael békéje
Seres László írása
- 81 A sokszínű marokkói zsidóság
Chana Deutsch írása
- 121 A legkisebb zsidó közösség
Naftali Deutsch írása
- 131 „Unokatestvérek vagyunk”
Levy Duchman rabbi és az Egyesült Arab Emírségek
Chana Deutsch írása

JIDDISKÁJT

- 161 Öt mikve Budapest területén
Mikvék a fővárosban zsidó nők számára 13. rész
Oberlander Báruch rabbi írása

26. oldal

MAGYARORSZÁG KIÁLL A KÓSER VÁGÁS MELLETT

„A határozat az állati jogokat az emberi jogok elé helyezi, különös tekintettel a vallási meggyőződés gyakorlásának szabadságára, ami az emberi méltóság megsértése.”

JUDAPEST ANNO

- 201 Az iszlám világhírű tudósa a Holló utca 4-ből
Goldziher Ignác professzor 100 éves évfordulója
Cseh Viktor írása

KILE

- 241 Emlékezni és emlékeztetni
Katzburg Sámuel írása
- 261 Magyarország kiáll a kóser vágás mellett

MISPÓHE

- 281 A marokkói Jáákov rabbi csodái
- 301 Ízek kavalkádja:
a marokkói zsidó konyha
Dénes Anna írása

ÉCESZGÉBER

- 321 Az „örök zsidó” Krakkóban
Pelle János írása
- 341 „A járvány csupa elkülönülés és félelem, az AlefKids csupa együttlét”

ELHUNYT YEHUDA DUKES RABBI

Yehuda (Yudi) Dukés rabbi január 21-én visszaadta lelkét az Örökkévalónak. Akik tizenöt évvel ezelőtt aktív kapcsolatban álltak a Pesti Jesivával, biztosan emlékeznek az örökké mosolygó bócherre, Yudi Dukésre.

Dukés rabbi tanulmányait részben Budapesten folytatta a Pesti Jesivában. Talán családjának magyar származása segítette abban, hogy ittléte alatt kiválóan megtanult magyarul. Később megalapította a Jnet nevű oktatási szervezetet. Életét, a Chábád-mozgalom tagjaként, a nem-vallásos zsidók judaizmushoz közelítésének szentelte. Dukés rabbi március óta küzdött a koronavírussal és annak szövődményeivel. Felesége, Sarah, a közösségi média útján emberek ezreit inspirálta arra, hogy a rabbi gyógyulásáért micvákat vállaljanak magukra.

Halálakor 39 éves volt, felesége, hat gyermeke, a magyarországi és a világ zsidó közösségei gyászolják.

A család anyagi támogatásához az alábbi linken lehet hozzájárulni adományokkal: <https://www.charidy.com/cmp/dukes/BP>

ORTODOX ZSIDÓ NŐ AZ USA NEMZETBIZTONSÁGI TANÁCSÁBAN

Joe Biden az USA Nemzetbiztonsági Tanácsában egy újonnan létrehozott kiberbiztonsággal foglalkozó pozíciót szán Anne Neubergernek. Neuberger kiberbiztonsági tanácsadó-helyettes lesz az amerikai elnök külpolitikai és nemzetbiztonsági kérdésekkel foglalkozó tanácsadó testületében. Eddigi

karrierje során már bizonyított a National Security Agency-nél (NSA), és ezt a tudást remekül hasznosíthatja majd új pozíciójában is. Szülei magyar származású hászid zsidók, otthon kizárólag jiddisül beszéltek. Anne Neuberger az egyik legismertebb, ultraortodox közösség által lakott brooklyni kerületből, a Borough Parkból származik. Munkája és családja mellett arra is talál időt, hogy másokon segítsen: szabadidejében a saját maga által létrehozott alapítványban támogatja az elvált, háredí nőket.

AZ OLAJÁG OTTHONBAN IS ELKEZDŐDÖTT A KORONAVÍRUS ELLENI VÉDŐOLTÁSOK BEADÁSA

A fővárosi Olajág Otthon Bánkút utcai épületének mintegy 400 lakója és a dolgozók csaknem 75 százaléka is úgy döntött, hogy már az első körben, január 7-én beoltatja magát. Szirmai Viktor, az intézmény főigazgatója az M1-nek arról beszélt, hogy a korlátozásokkal és a közös felelősségvállalással eddig sikerült megvédeni a bentlakó időseket a fertőzéstől. Ugyanakkor kiemelte: „Valódi biztonságot csak az oltás jelent majd. Az otthonban továbbra is fenntartjuk a szigorú biztonsági intézkedéseket.” Az oltások beadása a már meglévő protokollt figyelembe véve zajlott: adategyeztetés, hozzájáruló nyilatkozat aláírása, orvosi vizsgálat, majd – ha minden rendben zajlott a kivizsgálások során – a vakcina beadása. A oltás beadása után a páciens fél óráig megfigyelik, az esetleges reakciók miatt.

ÚJRA VÁLASZTÁSOK LESZNEK IZRAELBEN

December 21-én éjjel, 49:47 arányban elbukott az a javaslat, amely még több időt tudott volna adni a jobboldali Likud és a centrista Kék-Fehér pártnak a koalíciós válság megoldására. A Likud-Kék-Fehér megegyezése szerint a közös kormányzás felbomlása esetén a választásokig Ganz kerül az átmeneti kormány élére, kivéve, ha a költségvetésen bukik el a kabinet, tehát helyi politikai szakértők szerint ez Netanjahu „kilépési pontja”, amellyel megakadályozhatja Ganz átülését a kormányfői székbe. Netanjahu az utóbbi napokban megpróbálta elhalasztani a választásokat, és intenzív tárgyalásokba kezdett Ganzzal a közös kormányzás új feltételeiről és a költségvetés benyújtásának újabb elhalasztásáról. Ezt a Kék-Fehérben kitört „lázaság” megakadályozta.

A kincseskamra mindannyiunk számára nyitva áll

A lubavicsi Rebbe, Menáchem Mendel Schneerson rabbi különös figyelemmel kíserte a marokkói zsidóság sorsát. Erről tanúskodik más egyebek mellett az a számtalan levél is, mellyel az országban működő rabbikat lelkesítette és támogatta. Ezek közül válogattunk.

*Isten segítségével, 5711. niszán 13. [1951. április 19.]
Brooklyn
Üdvözlés és áldás,*

Nagy meglepéssel értesültem barátomtól, a hászid tanítótól, Benyamin Gorodetzky rabbtól az Önök fíradhatatlan és elhivatott munkájáról, melyet a Tóra megerősítése és terjesztése érdekében fejtenek ki, továbbá az Oholé Jozsef Jichák – Lubavitch oktatási intézmények tevékenységében való részvételükről.

Teljesen biztos vagyok benne, hogy a továbbiakban még komolyabb erőfeszítéseket tesznek szent munkájuk során, hogy a Tórát még nagyobb és dicsőbbé tegyék.

A *Zohárban* (2:183b.) olvashatjuk bölcseink egy közismert példázatát a macesz fogyasztásával kapcsolatban:

A király egyetlen fia megbetegedett. Egy nap megjött az étvágya. Azt mondták: „Adjunk a király fiának gyógyító étkeket ...” Hasonlóképpen, amikor a zsidók kivonultak Egyiptomból ... az Örökkévaló így szólt: „Egyenek gyógyító étkeket”.

Amikor beköszönt Peszách ünnepe és minden zsidó ember kijelenti a széder elején: „Aki éhes, jöjjön és egyék”, akkor nem csupán étkezni hívnak másokat, hanem „gyógyító étkeket” kínálnak fel, a „hit eledelét” adják az „egyetlen fiúnak, aki megbetegedett”.

Mekkora örömet okoz ez mennybéli Atyánknak, legyen áldott és magasztalt a neve! És mekkora jutalom vár ebben és a következő világban is arra, aki részt vállal a zsidó fiúk és lányok kóser oktatásának megteremtésében! Ez különösen érvényes azokra, akik vezető pozícióban vannak, ahogy bölcseink is mondták: „A főpap a többiek előtt veszi el a neki járó részt”.

Ennek szellemében küldöm áldásomat az Önök és partnereik számára. Legyenek megáldva egy kóser és boldog ünneppel, legyen részük minden fizikai és szellemi jóban! Teljesüljön be kívánságunk – „Jövevő Jeruzsálemben ... szabad emberként”, minél hamarabb, a Messiás által!

Attól, aki mindig és minden időben az Önök jólétét és érdekeit tartja a szeme előtt,

Menáchem Schneerson rabbi

*Levél Michael Lipsker rabbi,
a marokkói lubavicsi mozgalom elindítója részére
Isten segítségével, 5710. ádár 17. [1950. március 6.]
Üdvözlés és áldás,*

Tőcáve hetiszakasz hétfőjén megkaptam levelét, s benne beleegyezését, hogy megkezdi munkáját az észak-afrikai oktatás területén, nagyra becsült apósom, a Rebbe kívánságának megfelelően.

A fentiek értelmében arra kérem, hogy haladéktalanul beszéljen Benyamin Gorodetzky rabbival – neki is írok ez ügyben –, és a lehető leghamarabb kezdjék el a munkát. Az Észak-Afrikából érkező hírek alapján kijelenthető, hogy kár minden egyes olyan napért, melyen nem végeztek el az arra kiszabott feladatokat.

Olvassa el a csatolt, Purimról szóló füzetet, melyben nagytiszteletű apósom, a Rebbe a következőt írja:

„A király, aki a nép kiválasztotta és a legnagyobb tagja ... kiüríti az összes kincseskamráját ... melyet nemzedékről nemzedékre gyűjtöttek össze ... Továbbá, a király nincs többé tekintettel a saját életére ... és vakmerő életet él ... A kincseskamrák nyitva állnak ... és mindez a katonákért, akik kivívják a győzelmet.”

Ez [a példázat] segít a később leírtak megértésében és ez ad egy általános iránymutatást mindannyiunk számára a követendő úttal kapcsolatban, továbbá a következő egyszerű ígéretet teszi: „A hosszú évek alatt, nemzedékek sora által felhalmozott drágaságokat őrző kincseskamrák” mindannyiunk számára nyitva állnak. Mert mi vagyunk azok a katonák, akik kivívják a győzelmet.

A fentiek nem igényelnek további magyarázatot, mert az üzenet egyértelmű. Ha megértjük és szellemünk erejével képessé válunk értékelni azt, a [csatolt füzetben megjelentett] beszéd értelmezése alapján, akkor magabiztosan tudjuk majd folytatni szent munkánkat. [Erőfeszítéseinket] siker koronázza, hűen tükrözve nagyra becsült apósom, a Rebbe vágyát és akaratát.

Jó híreket remélve,

M. Schneerson

TRUMP ÖRÖKSÉGE: IZRAEL BÉKÉJE

A populista republikánus elnök az elmúlt években a végtelenségig megosztotta Amerikát, ám túlzás nélkül történelminek nevezhető sikert ért el a Közel-Keleten. Az úgynevezett normalizációs folyamattal nem csak a zsidó állam jár jól, hanem az egész nyugati világ – kérdés, hogy a Biden-adminisztráció tud-e élni vele. SERES LÁSZLÓ ÍRÁSA

KÜLPOLITIKAI SIKER ÉS ZAKLATOTT HATALOMVÁLTÁS

Ilyen hatalomváltás sem volt még Washington DC-ben: nehéz feledni a Capitolium ostromát, előtte és közben a veszteni képtelen elnök napi hangulatkeltéseit, szélsőséges összeesküvés-hívók térnyerését, a zavargásokat, a második impeachment-eljárást, immár egy hatalmát veszített elnök ellen.

Az Egyesült Államok történetében soha nem gyakorolt még hatalmat ennyire megosztó elnök, ami akkor is Amerika kárára volt, ha tudjuk, hogy nem ő kezdte sem a populizmust, sem a kultúrharcot. Az a demokratákhoz kötődő politikai, akadémiai és médiaelit pedig, amely ellen kezdettől fogva próbált fellépni, hozta a formáját, és hónapokon át csendben elfogadta, vagy még támogatta is a szélsőbalos BLM-mozgalom tüntetéseinek erőszakba, gyújtogatásba, fosztogatásba és helyenként antiszemitizmusba hajló kilengéseit. Ez a kérdéskör és persze a Covid-járvány kezelése el is vitte nagyjából az egész választási kampányt, holott normális körülmények között az elnök külpolitikai mérlege is prominens kampánytéma lehetett volna.

Így azonban csak a külpolitika, ezen belül is a Közel-Kelet és Izrael

iránt különösen érdeklődő amerikai választók követhették nyomon – hisz a mainstream média lényegében elhallgatta vagy elbagatelizálta a jelentőségét – azt a túlzás nélkül történelminek nevezhető sikert, amit a Trump-adminisztráció az Izrael és az arab államok közti ún. normalizációs folyamattal elért. Roppant fontos lépés és üzenet volt Jeruzsálemnek mint fővárosnak és Júdea-Szamária zsidó gyökereinek az elismerése, valamint a Gólán-fennsík feletti izraeli szuverenitás kinyilvánítása. Az elnök ezzel azt üzent az arab világnak, hogy a zsidókat többé nem tekinthetik betolakodóknak, megszállóknak a saját földjükön.

AZ ÁBRAHÁM-EGYEZMÉNY

A leglényegesebb lépés azonban az a diplomáciai sorozat volt, amely a tavaly év elején beharangozott, nagy figyelmet kiváltott, ám az arab világban nagy fenntartásokkal fogadott „évszázad béketervét” váltotta le. A terv kilátásba helyezte, hogy Izrael anektálhatja Júdea-Szamária 30 százalékát, cserébe a palesztinok területi és főleg nagy fokú gazdasági, fejlesztési célú kompenzációt kapnak Amerikától.

A végül közel három évi tervezgetés eredményeképpen megvalósuló

normalizáció is amerikai „jutalmakat”, fegyvervásárlásokat (pl. F 35-ös vadászgépeket) helyez kilátásba egy sor arab államnak cserébe azért, hogy diplomáciai, kereskedelmi, utazási, orvosi és tudományos együttműködési megállapodásokat kötnek az évtizedeken át ellenséges tabuként kezelt „cionista entitással” (Libanonban máig ezzel a szóhasználattal illetik déli szomszédjukat, holott érzékelhetően ők is nyitnának Izrael felé, a napi határügyek menedzselésén túlmenően). Az arab fegyvervásárlások előtt Washington egyébként hangsúlyosan kijelentette, hogy azok nem jelenthetik Izrael stratégiai fölényének megszűntét a térségben.

Az „Ábrahám-egyezmények” keretében így – Egyiptom (1979) és Jordánia (1994) után – tavaly ősszel immár az Egyesült Arab Emírségek, Bahrein, Szudán és Marokkó is Izrael stratégiai békepartnerévé vált. Részben teljesen eltérő regionális okokból, főként azonban Irán közös megítélése miatt – nyilvánvalóan a szaúdi monarchia támogatásával, bár egyelőre részvétele nélkül. Hihetetlen, de megszűnt a hagyományos, sok évtizedes arab egységblokk Izraellel szemben, és ennek felbecsülhetetlen jelentősége lesz a következő években, évtizedekben

Az USA, Izrael, az Emírátsok és Bahrein zászlója Jeruzsálem falára vetítve
FORRÁS: L RONEN ZVULUN/REUTERS

a zsidó állam számára – de már a mai cselekvési tereket is alaposan kijelöli.

AZ IZRAELI-SZUNNITA TENGYEL

Korábban a konszenzusos arab álláspont az volt, hogy nem kötnék békét Izraellel addig, amíg az nem rendezi megfelelő módon a viszonyát a palesztinokkal (mintha ez a zsidó állam hozzáállásán múlt volna, vö. a számtalan területi és politikai gesztust, amit Jeruzsálem a palesztinoknak az elmúlt évtizedekben tett). Ez most gyökeresen megváltozott.

Az Ábrahám-egyezmény

A normalizáció részeként Netanjahu miniszterelnök lemondott az annektálás tervéről, ám a folyamat legnagyobb vesztesei így is egyértelműen a palesztinok. Rivalizáló vezetéseik (a Palesztin Hatóság Ramallahban és a Hamász terrorszervezet Gázában) talán nem is hitték volna, hogy az Arab Liga tagállamai immár hűvös távolságtartással kezelik évtizedek óta tartó áldozati pózukat, csökkentik támogatásaikat. A palesztin politikai vezetés önsorsrontó, fiatal generációik számára káros és perspektívtalan stratégiája nem vált be, a „kétállami megoldás” már csak az ENSZ albizottságaiban meg az EU retorikájában fontos tényező. A térség alapvető változásai nyomán a palesztinok gondjai sokadrendű problémákká váltak, a Trump-adminisztráció pedig jó érzékkel ismerte fel egy izraeli-szunnita tengely létrehozásának igényét

Irán veszélyes és arcátlan, a zsidó államot egzisztenciálisan fenyegető törekvéseivel szemben.

Nem véletlenül nevezte a Palesztin Hatóság ügyük „elárulásának” a szerződéseket, és előbb visszahívták, majd Biden győzelme után mégis visszaküldték nagyköveteiket Bahreinbe és az Emírségekbe. A palesztinokban az elmúlt egy évben tudatosodott markánsan az, hogy jelen körülmények között esélyük sem lesz egy önálló állami entitásra, amíg nem ismerik el Izraelt zsidó államként, nem mondanak le a jelenleg már hétmillió (!) „menekült”

visszatéréséről Izrael területére, és amíg nem teljesítik Amerika jogállamisági, elszámoltathatósági kritériumait.

MERRE TOVÁBB, AMERIKA?

A Trump utódlását kísérő legfontosabb kérdés a Közel-Keleten most nem elsősorban az, hogy Joe Biden, illetve esetleges utódja, Kamala Harris folytatja-e ezt az Izraelt közvetlenül érintő irányvonalat. Már most látható, hogy nagy vonalakban igen. Egyikük sem része a demokratia párt szélsőséges, Izrael-gyűlölő vagy antiszemita szárnyának, mindig méltányosan és korrekten nyilatkoztak a zsidó államról, és ez a „clintonita” vonal várhatóan akkor is megmarad, ha készek engedelmeket tenni a baloldalnak (pl. folytatják a Trump által a terrorizmus támogatása miatt felfüggesztett palesztin segélyezést).

A kulcskérdés sokkal inkább az, hogy a Biden-adminisztráció valóban komolyan veszi-e a visszatérést a rossz emléktű, Trump által teljes joggal felrúgott iráni atomalkuhoz. Bár Biden már korábban közölte, visszatérne a JCPOA-hez, és munkatársai az izraeli 12-es csatorna jelentése szerint felvették a kapcsolatot Teheránnal az ügyben, azért biztató jel, hogy a beiktatása előtti napokban bejelentett leg-sürgősebb három „visszatérés” között nem szerepelt az iráni alku.

Markánsan óvta a Biden-adminisztrációt az utolsó napokban Trump külügyminisztere, Mike Pompeo: „Az Iránnal szembeni szankciók feloldása veszélyeztetné Amerikát és a világot, tekintettel arra, hogy továbbra sem adta fel nukleáris törekvéseit. (...) Ha szóba állnánk Iránnal, illetve ha megengednénk, hogy az európaiak ismét együttműködjenek velük és segítenék gazdagságukat, az rossz dolog lenne a régió biztonsága, Európa biztonsága és Amerika biztonsága szempontjából is” – hangsúlyozta teljes joggal. Irán pedig, mintegy igazolva Pompeo állítását, ismét kiirtásal fenyegette meg a zsidó államot.

Amióta Trump 2018-ban kilépett a három évvel korábban, még Obama kezdeményezésére létrejött iráni megállapodásból és ismét szankciókkal sújtotta Iránt, a síita köztársaság mindent megtett, hogy igazolja a róla alkotott képet. Nyíltan folytatta uránium-dúsítását földalatti létesítményeiben, folytatta nukleáris fegyver előállítását célzó kutatásait, ballisztikus rakétagyártását, folytatta szíriai, iraki, libanoni és jemeni befolyásának kiterjesztését, és persze folytatta a palesztin terroristák és a Hezbollah finanszírozását is.

A térség stabilitása, Izrael léte és biztonsága remélhetőleg a Biden-adminisztráció számára is elsőrendű szempont, amerikai érdek marad, márpedig az Ábrahám-egyezmények elég egyértelmű érdekközlést hoztak létre eme béke és stabilitás megteremtésére. Úgyhogy gondoljunk bármit is Donald Trumpról: ideje elismerni, hogy ennek az alapjait bizony ő teremtette meg 2020-ban.

A SOKSZÍNŰ MAROKKÓI ZSIDÓSÁG

Marokkó, Észak-Afrika legnyugatibb országa gazdag zsidó történelemmel büszkélkedhet. Vannak, akik azt mondják, hogy az első zsidók még az első Szentély lerombolása (i. e. 586) előtt érkeztek a térségbe, sőt vannak, akik a térségben való zsidó jelenlétet még korábbra, Slomó (Salamon) király uralkodásának idejére teszik. A második Szentély lerombolása (i. sz. 70) előtt már minden bizonnyal népes zsidó kolóniák voltak a térségben. Az első írásos zsidó emlékek – sírfeliratok formájában – a polgári idősámítás szerinti második századból származnak.

CHANA DEUTSCH ÍRÁSA

A következő évszázadokban a helyi zsidók története igen változatos volt. Amellett, hogy – ahogyan más területeken is megesett – hol elfogadták, hol pedig üldözték őket, feltűnt egy jelenség, melyre igen ritkán volt példa a zsidó nép történelme során. Az őket befogadó kultúra – jelen esetben az Atlasz-hegység berber törzsei – meglehetősen nagy százalékban nem asszimilálni akarta a zsidókat, hanem éppen ellenkezőleg: ők vették fel a zsidó vallást (egy ilyen berber királynőről olvashatnak keretes írásunkban). Érdekesség, hogy valószínűleg egy, a zsidóságot felvett berber csoportból származott a népszerű szombati dal, a Dror jikrá szerzője, a X. századi zsidó költő, Dunás ibn Labrat.

A zsidó és a betért berber származású népességhez az évszázadok során újabb társadalmi csoportok csatlakoztak, elsősorban az ibériai üldöztetések nyomán nagyobb tömegben érkező spanyolországi és portugáliai zsidók. Meglehetősen szétszórva éltek az ország területén, ami megkönnyítette a sokuk által űzött mesterséget, a kereskedelmet.

BÉKEIDŐK ÉS ÜLDÖZTETÉSEK

E középkori évszázadok a gazdasági virágzás mellett szellemi pezsgést is lehetővé tettek. Ebben a korszakban élt az egyik leghíresebb marokkói tóratudós, Jicchák Álfászi rabbi (1013–1103), akit akronímájával Rif néven is emlegetnek. Hatalmas tudását közvetlen és emberszerető természete egészítette ki és tette népszerűvé a népes zsidó közösséggel rendelkező Fez városában és annak környékén, ahol egészen 75 éves koráig működött rabbiként. Koholt politikai vádak miatt ekkor menekülnie kellett, és az életéből hátralevő 15 évet Spanyolországban élte le. A talmudi háláchikus döntvényeket összegző könyve a mai napig a zsidó jog megkerülhetetlenül fontos forrása.

A késő középkorban, majd az újkorban az egymást váltó berber és arab dinasztiák időnként elfogadóbbak, máskor ellenségesebbek voltak a zsidókkal, így nem volt ritka, hogy egy-egy város vagy országrész zsidósága menekülni kényszerült. Egyes uralkodók nem elűzték, hanem az iszlám felvételére kényszerítették zsidó alattvalóikat, és megtörtént,

Zsinagóga Fezben (Marokkó)

FOTÓK: SHUTTERSTOCK

hogya marokkói zsidókközül sokan, akárcsak a spanyolországi és portugáliai marranók, látszólag felvették az iszlámot, ám titkokban zsidókként éltek tovább. A kettős élet persze feltűnt a muszlimoknak, akik gyanakvással néztek a kitért zsidókra és nem fogadták be őket maguk közé.

A XII. században hatalomra került Almohad-dinasztia tagjai különösen kegyetlenül bántak a zsidókkal és tömegeket kényszerítettek kitérésre, a megkülönböztető rendelkezéseket pedig továbbra sem törölték el. A harmadik Almohad uralkodó, Abu Juszuf Jakub al-Manszur így vélekedett az iszlámot felvett zsidókról: „Ha bizonyos lennék abban, hogy komolyan veszik az iszlámot, hagynám, hogy elvegyüljenek a muszlimok között. Ha abban lennék bizonyos, hogy hitet-

tek őseik hitéhez. Az ország új urai előszeretettel alkalmaztak zsidó tanácsadókat és tisztviselőket, akik közül többet nagyon magas pozícióba kerültek. A nép nem nézte jó szemmel, hogy „hitetlenektől” kapják az utasításokat, és ez többször vezetett vérontáshoz az egyébként békés időszakban is.

A MELLAHOK KIALAKULÁSA

Az 1492-es spanyolországi és az 1496-os portugáliai kiűzetés nyomán a korábbinál jóval nagyobb számban érkeztek zsidók a térségbe. Hozzájuk csatlakoztak azok az „újkeresztények”, akik Marokkóban nyíltan visszatérhettek a zsidósághoz. Nyelvük a héber, spanyol és arab elemeket egyaránt magába foglaló hakétia volt, melyet a XIX. századig nagy számban beszéltek, ám mára csak kevés beszélője ma-

Casablanca, hamarosan létrejöttek a mellahok, melyek többnyire a települések szélén helyezkedtek el, rossz körülmények közé szorítva lakóikat. A különböző településeken élő zsidó közösségek élén az uralkodó által kinevezett vezető, a *sejk ál-Jáhud* állt, akik felett az udvarhoz tartozó és az ország egész közösségeért felelő *nágid* állt.

SENTELETŰ CHÁIM IBN ÁTÁR RABBI

A további évszázadokban a marokkói zsidók történelme ugyanolyan fordulatossá vált, mint korábban: az éppen hatalomra kerülő arab vagy berber dinasztia kegyeinek kitéve hol kedveltek, hol jogfosztottak voltak. Akármi történt is azonban, a marokkói zsidók között mindig akadtak kiemelkedő tóratudósok, általában a kabala nagy ismerői és szent életű férfiak. Megemlítjük még közülük Cháim ibn Átár rabbit, aki a XVIII. század első felében élt, vagyis a Báál Sém Tov kortársa volt. Számos híres mű szerzője volt, aki aranyművességgel kereste a kenyerét, és egy híres történet szerint nem-zsidó munkáltatója beárulta egyszer a szultánnál, aki élve dobatta őt az oroszánjai elé. A rabbi, táleszával, tfilinjével és szent könyveivel felszerelve ment a vadállatok közé, akik három napon át csak köröztek körülötte, de nem bántották a folyamatosan szent szövegeket kántáló rabbit. Ezt látva a szultán megkegyelmezett neki, és barátjává fogadta őt.

Temető Fezben (Marokkó)

lenek, akkor megölném a férfiakat, szolgáskorba taszítanám a gyerekeiket és a vagyonukat átadnám a muszlimoknak. De nem tudom, hogy mit is higgyek felőlük...” Biztos, ami biztos, az uralkodó megkülönböztető ruhák viselésére – például sárga fejfedő – kötelezte az áttért zsidókat is, ami miatt számtalanszor kellett erőszakos támadásokat elviselniük. Az Almohadokat váltó berber Marinid dinasztia uralkodása alatt a zsidók fellélegezhetnek és a kényszerből kitérték visszatérhet-

radt. A helyi zsidó lakosságnál módosabb és tanultabb ibériai zsidók igen hamar átvették az irányítást a marokkói közösségek felett és széles körben meghonosították vallási és kulturális szokásaikat.

A folyamatosan változó politikai helyzetből érdemes kiemelni egy momentumot, 1438-at. Ekkor alapították meg az első mellahot, vagyis muszlim településen létező zsidónegyedet (gettót) Fez városában. A zsidó közösségekkel rendelkező városokban, mint Marrakes vagy

A FRANCIA PROTEKTORÁTUS KORA

Mindezek után talán nem meglepő, hogy a huszadik század marokkói zsidó történelme pontosan olyan ellentmondásos és fordulatokban gazdag volt, mint a korábbi évszázadoké. A század első felében francia protektorátus alatt volt az ország. A gyarmatosítók szövetségeseket láttak a nehéz körülmények között, a társadalmon kívül élő zsidókban, ahogy a zsidók is örömmel fogadták az európaiakat. A francia kultúra nem volt ismeretlen számukra, legalábbis a nagyvárosokban, ahol

1862-től egyre-másra nyíltak a néhez körülmények között élő zsidók megsegítésére létrehozott Alliance Israélite Universelle szervezet iskolái. Összesen 83 ilyen iskola nyílt az országban, több, mint a világ összes többi részén együttvéve. Ezekben az intézményekben francia nyelvű, modern szellemiségű oktatás folyt és a városi zsidóság sokkal inkább a francia kolonialistákhoz érezte magát közel, mint az egyre nacionalistábbá váló helyiekhez.

„ITT MINDENKI MAROKKÓI” – A II. VILÁGHÁBORÚ

A második világháború idején a király, V. Mohamed megtagadta a Vichy-kormány zsidóellenes rendelkezéseinek végrehajtását, és a marokkói zsidók jelentős része megmenekült a nácik elől. Amikor az uralkodó a náci Németország és Vichy Franciaországának képviselőivel találkozott, hogy megbeszéljék a zsidókérdést, a király állítólag azt mondta a náciknak, hogy országában „nincsenek zsidók, nincsenek muszlimok, ők mind marokkóiak”. Bár Marokkó francia protektorátus volt, és Vichy Franciaországa részt vállalt a franciaországi zsidók kiirtásában, egyetlen marokkói zsidó sem került koncentrációs táborba. A marokkói zsidóknak sárga csillagot sem kellett viselniük, nem vették el a tulajdonaikat, és nem fosztották meg őket az állampolgárságuktól. Ezzel együtt a már említett mellékhokba kellett költözniük, melyeket zsúfoltság és nyomor jellemzett és gyakran törtek ki járványok. 1940 és az amerikai csapatok 1942-es megérkezése között kirekesztő törvények is vonatkoztak a zsidókra: a gyereket kitiltották az állami iskolákból, a kormányzati állásokból eltávolították a zsidókat és kvótákat vezettek be az egyetemeken, valamint számos munkahelyen. Így például korlátozták a zsidó orvosok, ügyvédek és gyógyszerészek számát is. Vichy hivatalnokai megpróbálkoztak a zsidó tulajdonban levő ingatlanok felmérésével, de V. Mohamed találkozott a zsidó közösséggel, és megígérte, hogy lelassítja az összeírást.

Ennek eredményeként nem vették el a zsidó tulajdonban levő ingatlanokat, nem úgy, mint a szomszédos Algériában. A történészek azt feltételezik, hogy ha az amerikai hadsereg nem ért volna földet 1942-ben Észak-Afrikában, akkor a II. világháború időszakában mintegy 250 000 főt számláló marokkói zsidóságot is a haláltáborokba küldték volna. A végső megoldást felvázoló dokumentumok szerint ugyanis Hitler 700 000 franciaországi zsidót akart megsemmisíteni, és ez a szám csak akkor lehetett valós, ha beletartoznak francia Észak-Afrika közösségei is.

POGROMOK IZRAEL ÁLLAM LÉTREJÖTTEKOR

A következő megrázkódtatás 1948-ban, Izrael Állam kikiáltásakor érte a marokkói zsidókat. Több városban pogrom tört ki, melyek során 44 zsidó vesztette életét és sokan megsebesültek. Ezt követően több tízezren döntöttek úgy, hogy a zsidó államban folytatják életüket.

Marokkó 1956-ban nyerte el függetlenségét. Számos zsidó került befolyásos pozícióba, ám az Izraelbe vándorlást betiltották. Illegális úton továbbra is évente több ezer zsidó hagyta el Marokkót, majd hosszadalmas tárgyalások után, 1961-ben feloldották a korlátozást, miután Izrael vállalta, hogy fejpénzt fizet minden, Marokkóból kivándorló zsidó után. A hatnapos háború elsőprő izraeli győzelmét látva az egész arab világban bizonytalanná vált a zsidók sora, ami további tömegeket terelt a kivándorlás irányába. Izrael mellett sokan költöztek Franciaországba, Kanadába és az Egyesült Államokba.

Napjainkban csupán néhány ezer zsidó él Marokkóban, többségük idős ember. A zsidó családok előszeretettel küldik gyermekeiket izraeli vagy franciaországi egyetemekre és jesivákba, ahonnan általában már nem térnek haza. A külföldre távozott zsidók azonban élénk kapcsolatot tartanak fenn Marokkóval és évente tízezer számra utaznak oda felkeresni őseik sírját, vagy egy-

szerűen kikapcsolódni. Izraelben napjainkban körülbelül egymillió marokkói származású zsidó él, akik mind büszkéek különleges örökségükre és nem ritkán saját zsinagógákat alapítanak, hogy megőrizzék sajátos szokásaikat, dallamaikat és imarendjüket.

IZRAEL ÉS MAROKKÓ VISZONYA

A kapcsolattartást könnyebbé teszi a közelmúltban aláírt diplomáciai egyezmény Izrael és Marokkó között, mely számos gazdasági, biztonsági és politikai előnyt jelent mindkét fél számára. A király, VI. Mohamed nagy szimpátiával viseltet az országában élő zsidók és a gazdag marokkói zsidó örökség iránt. Jó példa erre a tavaly januárban Essaouriában alapított zsidó kulturális központ, melynek avatóünnepségén személyesen vett részt. Marrakesben felújította a régi zsidónegyedét és a benne álló, ötszáz éves zsinagógát. 2018-ban azt is elrendelte, hogy a marokkói zsidó iskolákban kezdjék meg a holokauszt oktatását. A bejelentés az ENSZ 73. általános kongresszusán hangzott el New Yorkban. Az ural-

Blue Lazam zsinagóga Marakesh, Marokkó

EGY HARCOS ZSIDÓ KIRÁLYNŐ SIKEREI ÉS BUKÁSA: DAHIA AL-KAHENA

A hetedik században az iszlám előretörésével párhuzamosan arab törzsek indultak meg Észak-Afrika, majd Spanyolországon keresztül Európa meghódítására. Egyik hadvezérük Hasszán ibn Ne'umán egyiptomi arab herceg volt, aki nagy reményekkel indult a csatába. A napjainkban Algériához tartozó hegyekben azonban útját állta egy zsidóságot felvett berber törzs királynője, a legendák szerint sötét bőrű, dús hajjú, nagy szemű, földi örömöknek szívesen áldozó Dahia al-Kahena, aki erős, ütőképes hadsereg élén állt. Azt mondják, Kahena madárjós volt, esetleg varázslónő, aki előre látta a jövőt. Amikor a VII. század vége felé Hasszán, 45 ezer fős serege élén megmérkőzött vele, alul maradt a harcos asszony hadseregével szemben. Azt mondják, hogy Ka-

hena katonái rengeteg foglyot ejtettek, akiket, kegyessége jeléül, egy kivételével mind szabadon bocsájtott. Azt az egyet, Háled ben Jázidot viszont fiává fogadta meglevő két fia mellé (egyikük berber, másikuk görög apától származott).

A királynő békét ajánlott, ám a hadvezér csak azzal a feltétellel kötött volna békét, ha az asszony felveszi az iszlámot. Mivel erre nem volt hajlandó, Hasszán visszatért Egyiptomba és öt éven át készülődött a következő megmérettetésre. Eközben Kahena kirívóan kegyetlen rendeletet hozott: elrendelte, hogy falvakat, városokat és erődítményeket romboljanak le – a saját királyságában. Úgy gondolkozott, hogy az elpusztított településeket az arab csapatok nem akarják majd bevenni, ám tévedett, és leginkább saját romlását idézte elő. Amikor néhány évvel később Hasszán, megerősített hadseregével, visszatért, elfoglalta Kartágót és legyőzte a berber lázadókat. Kahena valószínűleg előre látta a veszét, két saját fiát fogadott fiára bízta. Utóbbi egyébként sokak szerint Hasszán kémjeként működött.

Hogy miként ért szomorú véget Kahena legalább 35 éven át tartó uralma, arról megoszlanak a vélemények. E történet leginkább legendaként maradt ránk, így többféle verzió is létezik. Egy változat szerint egy csatában esett el fiaival együtt, a mai napig a Bir al-Kahina nevet viselő kút mellett, mások azt mondják, hogy fiai csatlakoztak örökbefogadott bátyjukhoz, és felvették az iszlámot, a nő pedig önmaga vetett véget az életének úgy, hogy beleugrott a közelben levő kútba.

kodó elmondta, hogy már utasította országa oktatási miniszterét, hogy a középiskolás oktatási anyagot egészítsék ki a holokauszt témájával. „Az oktatás képes arra, hogy felvegye a küzdelmet a megkülönböztetéssel és a rasszizmussal, illetve az antiszemitizmus visszataszító jelenségével” – mondta a király.

Az egyre szorosabbá váló kapcsolatokra jó példa, hogy a legutóbb Marokkóban járt izraeli diplomáciai küldöttség vezetője, a

marokkói gyökerekkel rendelkező Meir Ben-Sábát, az izraeli Nemzetbiztonsági Tanács vezetője, héberül áldotta meg VI. Mohamedet. A vallásos zsidó tisztviselő elmagyarázta az uralkodónak, hogy a zsidó törvények szerint áldást kell mondanunk, ha egy valódi királlyal találkozunk. Ben-Sábát ezt követően héberül recitálta a következő mondatot: „Áldott vagy Te Örökkévaló Istenünk, a világ királya, aki juttatott dicsőségéből e hús-vér [embernek].”

Ben-Sábát elmondta, hogy a királyt nagyon meghatotta a gesztus, és közölte, hogy mély tiszteletet érez a zsidó nép hagyományai iránt.

KÓSER MENÜ A KIRÁLYI PALOTÁBAN

Az ábrahámihagyományoknak megfelelően VI. Mohamed marokkói király körültekintő vendégszeretetéről tett tanúbizonyságot, és szó szerint fejedelmi fogadtatásban részesítette vendégeit, akik a vacsora után az éjszakát is a rabati palotában töltötték. Az uralkodó tökéletes élményt akart nyújtani vendégeinek, és ragaszkodott hozzá, hogy az ízletes és autentikus, emellett a legmagasabb kósersági normáknak megfelelő fogásokat a királyi séfek készítsék el. Ennek érdekében kapcsolatba lépetek Levi Banon rabbival, a marokkói Chábád-küldöttel. A király arra kérte őt, hogy kóserolja ki a királyi konyhát és ellenőrizze a fogadásra szánt fogások elkészítését, amit ő örömmel meg is tett.

Marokkó az Egyesült Arab Emírátusok, Bahrein és Szudán után sorban a negyedik arab nemzet, amely az elmúlt hónapokban elindult az

Izraellel való kapcsolatok normalizálásának útján. A Chábád az 1940-es évek vége óta van jelen van Marokkóban. A Chábádot jelenleg Levi Banon rabbi és felesége, Chana képviseli, akik 2008-óta dolgoznak Casablancában. 1985-ben az áldott emlékű lubavicsi Rebbe, Menachem Mendel Schneersohn rabbi azt írta levélben a mostani király apjának, II. Hasszán királynak: „Adja Isten továbbra is bőkezű áldásait Felsőgedre és a királyi családra, valamint Marokkó minden lakójára, hogy tökéletes egészségben és jómódban élhessenek anyagi és spirituális szempontból egyaránt.”

Marokkói királyi lakoma
(FORRÁS: ZSIDO.COM)

A LEGKISEBB ZSIDÓ KÖZÖSSÉG

A Perzsa-öbölben fekvő Bahreini Királyság területe számos természetes és mesterséges szigetből áll. Fővárosa, egyben legnagyobb városa Manama. Ma a 700 ezer lakosú szigetországban él a világ egyik legkisebb létszámú, mindössze hat családból álló zsidó közössége, melynek története a talmudi időkre nyúlik vissza. A XII. századi zsidó utazó, Tudelai Benjámin több ezer fős zsidó közösségről számolt be, melynek tagjai igazgyöngy-kereskedéssel foglalkoztak. NAFTALI DEUTSCH ÍRÁSA

Sáchárit a bahreini zsinagógában
(FORRÁS: TWITTER.COM)

A BAHREINI ZSIDÓ KÖZÖSSÉG

A modern korban elsősorban Irakból és Iránból érkező, nagyrészt kereskedelemmel foglalkozó zsidók telepedtek le a térségben, akik Izrael megalapításáig békében éltek. Az 1930-40-es években olyan sok zsidó kereskedő élt Manamában, hogy a város egyik utcáját a zsidók utcájának nevezték a környelven, és az üzletek szombaton mind zárva tartottak. Az egész arab világon végigsöpő pogromhullám hatására a zsidó állam 1948-as megalapítása környékén többségük távozott az országból, és csak néhány százan maradtak.

A hatnapos háborút (1967) követően azután ismét sokan vándoroltak ki, és az ország zsidó lakossága száz főre apadt. Jelenleg körülbelül harminc zsidó lakik Bahreinben, régi családok tagjai, akik közül a férfiak hagyományosan kereskedelemmel, elsősorban textilkereskedelemmel, a nők pedig oktatással, illetve egészségügyi ellátással foglalkoznak. Saját bevallásuk szerint békében élnek elfogadó szomszédok között.

A zsidók muszlim szomszédokkal egyenlő jogokat élveznek, és a közösség tagjai közül többen magas pozíciót töltek, illetve töltenek be az államigazgatásban. A közösség ma már egyre idősebb, a fiatalok pedig főleg külföldre men-

nek tanulni, és gyakran nem térnek vissza, hanem New Yorkban vagy Londonban telepednek le és alapítanak családot. A minjen ritkán jön össze, főleg a nagyobb ünnepeken és elsősorban a tagok otthonában, de az ország egyetlen, a fővárosban található zsinagógáját a közelmúltban szépen felújították. Amikor Jared Kushner, a leköszönő amerikai elnök veje tudomására jutott, hogy a manamai zsinagógában nincs tóratekercs, a király dicsőségére Tórat íratott és adományozott Bahreinek. A közösség egy kis zsidó teme-

tővel is rendelkezik, legutóbb 2001-ben került ott sor temetésre.

LEHETŐSÉG A GYARAPODÁSRA

A 2020 végén amerikai közvetítéssel megkötött izraeli-bahreini békemegállapodás, és ezzel együtt a kapcsolatok normalizálása esélyt ad arra, hogy egyre több látogatójuk legyen, és így bővüljön a közösség. A megállapodás értelmében kölcsönösen nyitnak nagykövetséget a két országban, megindul a gazdasági-kereskedelmi együttműködés és közvetlen járatok indulnak a két ország között.

Méir Ben Shabbat, izraeli Biztonsági Tanácsos és Abdullatif bin Rashid Al-Zayani bahreini külügyminiszter Bahreinben (FORRÁS: AFP)

2020-ban, a Kristályéjszaka évfordulóján különleges megemlékezésre került sor Bahreinben. Napjainkra világszerte elterjedt az a szokás, hogy a Kristályéjszaka pusztítására emlékezve kivilágítják a zsinagógákat az évforduló éjszakáján. A manamai zsinagógában, egy New York-i zsinagógával együttműködésben, most először emlékeztek meg hivatalosan az 1938-as pusztításról. „Ez nemcsak szimbolikus esemény, hanem valódi lehetőséget is nyújt a bahreini zsidóknak arra, hogy a világ többi részén élő hittestvéreik társaságában emlékezzenek. A Kristályéjszakán zsidó közösségek semmisültek meg, ma viszont ennek éppen az ellenkezője történik: a bahreini zsinagóga és zsidó közösség újjáéledésének lehetünk tanúi” – jelentette ki Marc Schneier rabbi, a New Yorkban működő Hampton zsinagóga vezetője.

BAHREIN ÉS IZRAEL VISZONYA

A közelmúltban az is többször előfordult, hogy Bahrein elismerte Izrael jogát az önvédelemre és a színtalpak mögött már hosszú évek óta együttműködik a két ország, elsősorban a közös problémát jelentő iráni fenyegetettség miatt. A háttérben húzódó kapcsolatokra jó példa, hogy 2010-ben egy meg nem nevezett bahreini hercegnőn hajtottak végre életmentő beavatkozást Binjámin Netánjáhu izraeli miniszterelnök jóváhagyásával egy izraeli kórházban. A bahreini vezetés és a helyi zsidó közösség közötti viszonyra jó példa, hogy néhány évvel ezelőtt, 2015-ben a monarchia uralkodója hanukai ünnepségre hívta a helyi zsidóságot. A rendezvényen Hamad bin Isza Al Khalifa király egy csoport üzletembert és más helyieket is vendégül látott a zsidó ünnep alkalmából. A résztvevőkről készült videó hamar elterjedt az interneten, a felvételeken arab férfiak és kipát viselő zsidó vendégek együtt járnak örömtáncot tradicionális zsidó zenére. Ez a hagyomány azóta is fennmaradt, és az uralkodó, muszlim vendégei és a zsidó közösség tagjai minden évben együtt ülik meg a fény ünnepét.

„UNOKATESTVÉREK VAGYUNK”

Levy Duchman
(FORRÁS: COLIVE)

LEVY DUCHMAN rabbi és az Egyesült Arab Emírségek

Az Izrael és az arab világ között megkezdődött konzolidáció egyik sikertörténetének ígérkezik az Emírátsokban gyarapodó zsidó közösség, melynek motorja a lubavicsi küldötként az országra érkező Levy Duchman rabbi. CHANA DEUTSCH ÍRÁSA

TÓRATEKERCS MOHAMED ALI ALABBAR TISZTELETÉRE

Az Egyesült Arab Emírségek lakossága kétszáz nemzetiségből tevődik össze, a bűnözés rendkívül alacsony, így az ott élők királyi uralkodóik hatalmas arcképeinek állandó jelenlétében kiemelkedő biztonságban élhetnek. Dubajban először a 2000-es évek elején alapítottak zsinagógát érkező zsidó üzlemberek, régebbi lakosok vagy átutazóban levő érdeklődők számára. A „Villa”-ként ismert zsinagóga eredetileg lakás volt, melyet a közösség kibérelt, és az igényei szerint átalakított. A zsinagóga északnyugat, vagyis Jeruzsálem felé néz. Fehér selyembe burkolt tóratekercsen a takaró felírata sok mindent elárul: „Ezt a tóratekercszet őexcellenciája Mohamed Ali Alabbar tiszteletére adományozták, akinek víziója és személyisége inspirálta a barátait, országát és nemzedékét.” A szombati ima héberül hangzik el, kivéve a kormány jóllétéért mondott szöveget, amelyet angolul olvasnak fel. Az imádság arra kéri Istent, hogy „áldja meg és védje, oltalmazza és segítse, emelje fel, tegye naggyá és emelkedetté az Egyesült Arab Emírségek vezetőjét és az ő helyettesét”.

Később azt is bejelentették, hogy 2022-ben megnyitják az Egyesült Arab Emírségek második zsinagógáját egy ökumenikus központ részeként, melyben mecset és keresztény templom is helyet kap. A három nagy épületből és egy köztük elterülő parkból álló létesítmény az Ábrahámita Család Há-

Mohammed Ali-Alabbar
(FORRÁS: WIKIMEDIA)

za nevet viseli. Levy Duchman rabbi, aki a helyi Chábád-központ vezetőjeként hat éve él Dubajban, mindig is szoros kapcsolatban állt a helyi hatóságokkal. Véleménye szerint Abu Dhabiban mind a hatóságok, mind pedig a helyi lakosok szívesen fogadják őket. Az új zsin-

góga a főváros Szádijá-sziget nevű, prominens területén található. A rabbi véleménye szerint a nemrégiben megkötött békemegállapodás nagyban siettette a zsinagóga építését. „Az országba főleg Nyugat-Európából, az Egyesült Államokból és Dél-Afrikából érkeznek, de élnek itt marokkói, tunéziai és líbiai zsidók is és nemrégiben települt át ide két jemeni zsidó család. Nagyon színes tehát a közösség összetétele. A leghosszabb idő óta itt élő zsidó negyven évvel ezelőtt költözött ide. Ne felejtjük el, hogy maga az Emírátságok is csak ötven éves” – mondta nemrégiben Duchman rabbi.

AZ ELSŐ BRIT MILÁTÓL A KÓSERHÚS-IMPORTIG

2020 elejére már teljesen nyílttá vált az Emírátságok nyitása a zsidó világ felé. Az év elején az ország történelmében feltehetően első alkalommal került sor brit milára, azaz egy újszülött, nyolcnapos zsidó fiú körülmételére az Egyesült Arab Emírségek fővárosában, Abu Dhabiban. A szertartáson jelen volt Yehuda Teichtal, a berlini Chábád közösség vezetője, a körülmétélést pedig egy izraeli mohél, Slomó Stein rabbi végezte. Néhány hónappal később – szintén elsőként az országban – hivatalosan is engedélyezték a kóser hús importját, ezt követően pedig a kóserhási előírásoknak megfelelően vágta csirkét Dubajban. A kóser hús részben a helyi zsidó közösség, részben pedig az Emírátságokba látogató, különféle szállodákban megszálló zsidó üzletemberek igényeit elégíti ki. Az Öböl-menti országba ma már egyre több zsidó turista érkezik, a helyben vágott, friss kóser hús nekik is nagy könnyebbséget jelent.

Az első vágásra Dubaj egyik legnagyobb és legmodernebb vágóhídján került sor Duchmann rabbi vezetésével az isztambuli Mandy Hitrik rabbi felügyelete alatt. A munkát más rabbik is segítették, és részt vettek a kóseroláshoz szükséges sózás, valamint a csomagolás folyamatában is. Végül a „Kosher – Dubai”, kóserhási igazoló pecsét (hechser) is rákerült a hússokra. A művelet során

a helyi Egészségügyi Minisztérium illetékese is megérkezett, hogy megbizonyosodjon a hatósági előírások pontos betartásáról, és a hús a kóserhási pecséten kívül hálál, vagyis az iszlám törvényeinek értelmében fogyasztható minősítést is kapott.

GYARAPODÓ KÖZÖSSÉG

2020 szeptemberében tartották meg az első ros hášanai zsinagógai szertartást, valamint az első jom kipuri imádságot is az Öböl-menti ország fővárosában, Abu Dhabiban. A ros hášanai imákon húsz imádkozó vett részt, köztük annak a zsidó családnak a tagjai, akiket Jemenből csempészték át egy hónappal korábban az országba. A Dubajban tartott imákon és közös lakomán mintegy száz ember jelent meg. Hanukakor pedig újabb nagy lépésre került sor: Izrael Állam megalapítása óta először az Egyesült Arab Emírségekbe látogatott Jicchák Joszef, Izrael szfárádi főrabbi. Az alkalomra a két ország között békét teremtő Ábrahám-egyezmény aláírása nyújtott lehetőséget. Joszef főrabbi Hanuka nyolcadik napján érkezett az Emírátságokba, és Abu Dhabiban lobbantotta fel az ünnep lángjait. Másnap felavatta a Mini Miracles (kis csodák) néven megnyitott zsidó iskolát, majd megtekintette az épülő mikve helyszínét és ellenőrizte a kóser vágás menetét is. A főrabbi a szombatot is az Emírátságokban töltötte a Duchman rabbi által alapított Beth Tefillah (az ima háza) elnevezésű zsidó közösségi központban, majd a sábat elbúcsúztatását követően hivatalosan is az Egyesült Arab Emírségek főrabbijává avatta Duchman rabbit.

„A zsidó közösség továbbélésének záloga a Tóra értékeihez való hűség és a tóratanulás. Az Emírátságok zsidó közössége szerencsésnek mondhatja magát, hogy egy olyan rabbi vezet, aki nemcsak Tórát tanít, hanem a közösség és intézményei fejlesztésén is dolgozik” – mondta a főrabbi az avatás után. A ceremónia során a főrabbi kifejezte nagyrabecsülését az Emírátságokat vezető királyi család és kormány iránt,

amiért barátként tekintenek a zsidó közösségre és fontosnak tartják annak jólétét, továbbá örömet fejezte ki az Izrael és az Emírátságok között létrejött béke és az egyre szorosabbá váló kapcsolatok miatt. Duchmann főrabbi így felelt: „Az a megtisztelés ért, hogy Joszef főrabbi útmutatását kérhettem a közösség és a közösségi intézmények fejlesztésével kapcsolatban, továbbá számos, a vallásgyakorlatot érintő kérdésben kaptam tőle tanácsot”. Hozzátette, hogy a rituális fürdő építésével kapcsolatban Joszef főrabbi részletes útmutatót írt a számára.

ZSIDÓ-MUSZLIM PÁRBSZÉD

A két főrabbi együtt tett látogatást több kormánytagnál, hogy az Izrael és az Emírátságok között egyre szorosabbá váló kapcsolatokról, illetve a zsidó-muszlim párbeszéd fejlesztéséről tárgyaljanak.

„Az Izrael és az Emírátságok által kötött történelmi jelentőségű megállapodást követően és a koronaherceg, óméltósága Mohammed ibn Zajed sejk iránti hálától vezérelve, a tervezés és a fejlődés új szakaszába léphettünk. Nemcsak a helyi közösség igényeit szeretnénk kielégíteni, hanem a hozzánk látogató izraeli turistákét is. Nagyon izgalmas időszak ez a közösségünk számára és örömmel dolgozunk együtt Duchmann főrabbival a számos, megvalósításra váró kezdeményezés létrejötte érdekében” – mondta Daniel Seal, a Beth Tefillah központ vezetője.

CROWN HEIGHTSBÓL DUBAJBA

Duchman rabbi először 2015-ben járt a közel-keleti országban, hogy közösségi szédereket vezessen, majd a következő évben Abu Dhabi-ba költözött. Elmondása szerint a helyi lakosok örömmel fogadták az Izraellel kötött békeegyezményt. „Igazi, mély szeretetet éreznek a zsidó nép iránt. Az Emirátusok toleráns hely, ahol jól működik az együttélés. Mindig nagy tisztelettel viszonyultak hozzánk. Óméltósága, Mohammed bin Zajed al Nahjan sejk mindent megtesz, hogy országa világtóronny legyen a környező államok számára” – mondta, és hozzátette: „Mi is és ők is Ábrahám ősatyánktól származunk. Unokatestvérek vagyunk. A zsidók és az arabok évszázadokon keresztül békében éltek együtt Marokkóban, Tunéziában, Algériában, Libanonban, Szíriában és sok egyéb országban. Itt nem számít, hogy kinek mi a vallása. A tolerancia és az elfogadás őszinte.” A rabbi szerint a kóser élelmiszerek bevezetését is megkönnyíti ez a rokoni kapcsolat: „A muszlimoknak is megvan a maguk rituális vágása, a hálál, azonban a kósersági felügyelő jelenléte újdonság volt a számukra.”

Duchman rabbi egy beiktatása után adott interjúban beszámolt dubaji működésének kezdeteiről is: „New Yorkban, azon belül Crown Heightsban nőtem fel, de az egyik nővérem és a férje a marokkói Ca-

sablancában él. Sok időt töltöttem ott, hogy megtanuljak arabul. Ezt követően kezdem az Arab-öböl országokban szolgálni a helyi közösségeket, majd végül a költözés mellett döntöttem. Mára a teljes zsidó infrastruktúra kiépült az Emirátusokban. Működik az iskola, kóser étterem nyílt a világ legmagasabb épületében, tehát minden megvan, amit egy zsidó család kívánhat... Amikor először jártam itt, jó néhány zsidó család élt már erre, de zsidó oktatási lehetőség egyáltalán nem volt, így az első dolog a zsidó iskola megnyitása volt. Eleinte csupán négy diák tanult az intézményben, ma már azonban negyven diákunk van. Istennek hála, a zsidó élet úgy virágzik az Emirátusokban, mint egy sivatagi rózsza. Példaértékű és sajnos meglehetősen ritka az a harmonikus és tiszteletteljes együttélés, mely az itt élő emberekre jellemző. Mindez természetesen nem így lenne az Emirátusok nagyszerű vezetője, óméltósága Mohammed bin Zajed al Nahjan sejk támogatása és előrelátása nélkül. Az egész világnak lenne mit tanulnia tőle.”

SZÉLESRE TÁRT KAPUK

Arra a kérdésre, hogy hogyan telnek a napjai, Duchman rabbi így válaszolt: „Én vagyok az egyetlen itt élő rabbi, így rengeteg a tennivalóm. Felnőttekkel tanuló, negyven gyerek számára

tartunk Talmud-Tórát és én vezetem a kóser csirkevágást is. A közösség tagjai nagyon sokfélék, askenázi, szfárádi, jemeni zsidókból áll össze a tagság, akik között vannak szekuláris, hagyománytisztelő és vallásos emberek is, így sokféle igényt kell kielégítenem. A mikve építését a következő hetekben kezdjük el. A világ egyik legszebb mikvéjét akarjuk megépíteni. Mohammed ibn Zajed sejk szélesre tárta az ország kapuit. Szeretné, ha minél többen jönnének. A vendégfogadásnak itt nagy hagyománya van... Ezért is biztatta a kormány arra a szállodákat, hogy gondoskodjanak a kóser ellátásról. Igazán nagy lehetőség és megtiszteltetés, hogy én lehetek az a rabbi, aki ezt megvalósíthatja. A békeszerződés aláírása óta további hét rabbi érkezett az országba, hogy segítsenek a kóserság feltételeinek megteremtésében.”

Duchman rabbi Binjámin Netánjáhu izraeli miniszterelnökkel is beszélt az Ábrahám-egyezmény aláírása kapcsán. A miniszterelnök elmondta, hogy bár az ügyintézés a kormányok feladata, a vallási közösségek harmonikus együttműködése nagyon sokat segíthet a kapcsolatok normalizálásában. Duchman rabbi éppen erre törekszik: „Elmondtam [a miniszterelnöknek], hogy a sejk milyen sok támogatást nyújt a közösségünknek, beszámoltam a kóser étteremről, a mikveépítés tervéről és a zsidó infrastruktúra egyéb elemeiről. Mindenkit sok szeretettel várunk az Emirátusokban!” – zárta szavait.

Dubaji szentély
(FORRÁS: ZSIDO.COM)

Dubaji mezicsá
(FORRÁS: ZSIDO.COM)

Öt mikve a mai Budapest területén

MIKVÉK A FŐVÁROSBAN ZSIDÓ NŐK SZÁMÁRA 13. rész

Miután részletesen írtunk a budapesti mikvék történetéről, a budai Rác fürdőtől a most működő Kazinczy utcai mikvéig, a sorozat zárócikkében a mai Budapest néhány kerületét tekintjük át: hol volt és hol nem volt mikve. **OBERLANDER BÁRUCH ÍRÁSA**

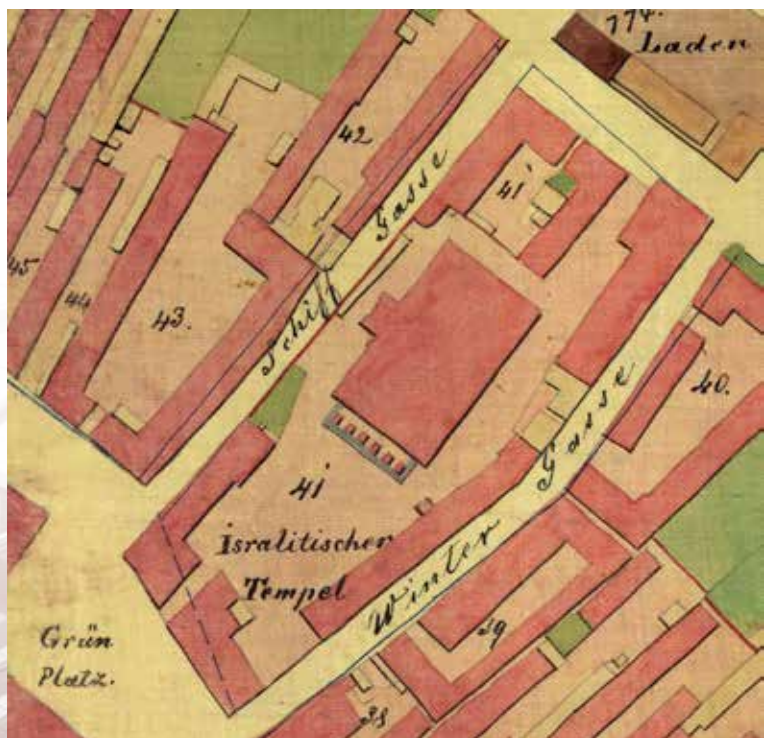
1. ÓBUDA – a 18. századi mikve

Tudomásunk van egy mikvéről, amely Budapest III. kerületében működött az Óbudai Zsinagóga mögött. A lenti adatok dr. Hrotkó Larissza kultúrtörténész kutatásának eredményei, melyeket egy hozzám intézett levelében osztott meg. Erről a fürdőről Franz Schams (1780–1839) az Ofenben 1822-ben megjelent *Vollständige Beschreibung der königl[ichen] freyen Haupt Stadt Ofen in Ungarn* című könyvében¹ a következőket írta:

„A templom mellett egy külön részlegben a zsidó nők számára nélkülözhetetlennek tekintett tisztálkodási intézményt tartanak fenn, 10 fürdőkáddal és 2 kő-fürdővel, amelyben észszerű gépek gondoskodnak meleg víz gyors be- és kiáramlásáról. A templom déli oldalán áll a zsidó kórház és a Szent Egylet gyülekezeti terme”. Hrotkó kutatásai szerint „a mikve keletkezését 1732–35 közé tehetjük”.

„A mikve helye a Varásdy Lipót *Óbuda belterületének szabályozási terve 1858–1861* című térképén látható² (a térképrészlet felső részén 41-es számmal jelölt két épület).

Ez az óbudai önkormányzati építészeti szakemberei szerint megfelel a területen a háború után történt munkálatok során felfedett nyomoknak is.” Hrotkó valószínűsíti, hogy csak az egyik volt a mikve épülete: „kellett még egy kórháznak, gyógyszerárnak és régi iskolának lenni a zsinagóga közvetlen közelében.” Véleménye szerint a 41-essel jelölt épületek egyike, ami

Varásdy Lipót térképe

Feltételezett mikve Óbudán (balra), mögötte a zsinagóga épülete

a Kiscelli Múzeum gyűjteményéből származó fotón látható, épp a mikvéje lehetett.

2. ÚJPEST – magánfürdő helyett hitközségi mikve

Óbuda után Újpestra, a IV. kerületbe látogatunk. Korábban³ már idéztem egy történetet, ami, ha igaz, akkor fontos utalás arra, hogy a 19. század utolsó harmadában már létezett forrásvíz táplálta mikve Újpesten. Bár arról a mikvéről nincsenek konkrét információk, azonban tudunk egy sokkal későbbi mikvéről. Erről dr. Szilágyi-Windt László *Az újpesti zsidóság története* című könyvében⁴ olvashatjuk az alábbiakat:

„Az ortodox hitközség 1929-ben felhívást bocsájított ki a felépítendő mikve létesítésének költségeihez való hozzájárulás érdekében. A felhívást Wollner Samu hitközségi elnök és Sussman Lipót hitközségi alelnök, a Fürdő-bizottság elnöke írta alá. A felhívásnak meg is lett az anyagi sikere és a hitközség felépítette a fürdőt a templom-épület pincéjében. Ez a mikve arról volt híres, hogy annak építése közben forrásvízre bukkantak s a forrás vizét használták fel a fürdéshez.”

A következő évben olvashatunk erről a mikvéről a korabeli *Hagyomány* című, Pesten megjelenő ortodox hetilapban⁵ is „Mikvoh építés” címmel. „Az újpesti orth. hitközség a nehéz gazdasági viszonyok dacára hozzá kezdett a mikvoh felépítéséhez. Eddig a hitközségnek nem volt mikvoja, hanem az egyik hitközségi tag által épített és fenntartott mikvoht használták a hitközségi tagok. Miután ez nézeteltérésre adott alkalmat, de meg miután minden orth. hitközség kötelessége, hogy ily intéccióval rendelkezék, a hitközség elhatározta és megkezdette már a mikvoh építést Goldmann József főrabbi, Wollner Samu hitk. elnök és Sussmann Lipót hitk. gondnok vezetése és ellenőrzése mellett. Az újpesti orth. hitközség azon sajnós kevés számú ortodox hitközséghez tartozik, amelynek tagjai sorában csakis szigorúan szombattartót vesznek fel és ahol vezető szerepet csak az vihet, kinek felesége nem hord saját hajjat.”

Ugyanennek a lapnak egy másik számából⁶ azt is megtudjuk, kié volt a magán-mikve: „Az újpesti orth. izr. hitk. az orth. központi iroda első elnöke Reich Ignác alapította, akinek otthon saját »mikvéje« is volt. Ezt a mikvét használta eddig a hikt. – külön hitk. mikve nem volt. A hitk. végre súlyos

anyagi áldozatok árán, de mégis felépítette a higienia minden követelményének megfelelő új mikvéjét és ezzel megteremtette a zsidó hitélet elengedhetetlenül egyik legfontosabb intézményét. A felépítés körül Wollner Sámuel hitk. elnök szerzett elvülhetetlen érdemeket”.

Friedlander Béla, az újpesti születésű San Paulo-i rabbi emlékeim szerint azt mesélte, hogy Újpesten három mikve volt, amelyek közül az egyik azért épült, mert egy korábbinak a tisztasága nem volt kielégítő – talán erre utaltak az újság-cikkek nézeteltérésekként. Az egyikről azt mondta, hogy a hitközségi udvarban volt, de a másik kettő elhelyezkedésére nem emlékszem.

Ennek a mikvének az emléke nagyon közel áll a szívemhez, mert a családi hagyomány megőrizte annak emlékét, hogy dédnagyapám, az újpesti ortodox hitközség megteremtője és egyik alapítója Oberlander Sálom (1870?-1934) ennek a mikvének az építésében is részt vett, annak fő motorja volt. Ezt nagynéném könyvében is megírta⁷.

3. RÁKOSPALOTA – mikveavatás rabbikkal

Az 1950-ben Budapesthez csatolt Rákospalotán (XV. kerület) szintén működött mikve, aminek felavatásáról 1927. február 11-én a *Zsidó ujság* is beszámolt⁸.

„A Budapest-környéki hitközségek között orthodox irányú fejlődés tekintetében kiválik az az ortodox hitközség, ahol a főrabbi és az elnökség karöltve működik a hitélet fellendítésén. Az ezirányú működés örvendetes stációja volt a vasárnap lefolyt mikvo-avatás. Az ujjonon épült rituális fürdő vallási és higiénikus szempontból egyaránt elsőrangú alkotás.

Duschinszky [Mihály] főrabbi meghívására kiszállt egy háromtagú rabbikollégium a mikvo approbálására. A szent ügyért Silberstein Josua [1858–1930] váci főrabbi nem volt tekintettel agg korára, sem a kedvezőtlen időre és fiával Silberstein Dávid rabbival [1885?-1944] megjelent Rákospalotán. Eljött Sussmann Viktor [1867–1942] pesti rabbi is. A rabbikus vendégeket nagy tisztelettel fogadták. A rabbikollégium hosszasan megvizsgálta a mikvo-t és rituális szempontból teljesen megfelelőnek és kifogástalannak találta. Maariv után a tanácsteremben bankett volt, amilyen Duschinszky főrabbi üdvözlő beszéde után Sussmann pesti rabbi és Silberstein Dávid váci rabbi szóltak a felavatott intézmény nagy fontosságáról. Utánuk Feit Gábor hitközségi elnök, Reisz Gábor és dr. Duschinszky orvos emelték beszédeikkel az emlékezetes nap hangulatát.”

4. PESTERZSÉBET – ahol nem volt mikve

Ugyancsak 1950-ben csatolták Pesterzsébet néven Budapesthez a korábban Erzsébetfalvaként ismert Pestszenterzsébetet, mint a főváros XX. kerületét. A település mikve-helyzetéről Güntzler Zeév Wolf (1883–1944) fehérgyarmati rabbi és Rézműves Sálom Zeév (?-1944), a pesterzsébeti rabbi 1942-es levélváltásából szerezhetünk információt⁹. „Kérdése kapcsán, miszerint az ön helyén [Pesterzsébeten] nincs lehetőség kóser mikvét építeni a nőknek ezért Pestre szoktak járni, és volt egy asszony, akinek péntek este kellett mikvébe mennie” – olvasható Güntzler rabbi válaszlevelében – „Meg lehet-e engedni neki, hogy naplemente után, de a csillagok feljövetele előtt

alámerüljön a mikvében, mert ha nem, akkor el kell halasztania három nappal.” Ebből úgy tűnik, hogy általában, ha péntek este kellett a településről valakinek mikvébe mennie, azt elhalasztották egy nappal, szombat estére. Mivel ebben a helyzetben szombat után kétnapos ünnep következett, három nap halasztást szenvedett volna a merülés, a rabbi olyan lehetőséget keresett, amivel megkönnyíthették a helyzetet, hogy a hölgy mégis időben mehessen mikvébe. A levélből arra következtetek, hogy a pénteki mikvébe menéssel az volt a probléma, hogy ha szabályosan, a csillagok feljövetele után merültek¹⁰, akkor a nőnek már sötétben kellett volna hazagyalogolniuk, amit talán veszélyesnek ítélték.

Két háláchikus kérdés merül fel itt. Először az, hogy ha az alámerülés ideje a hetedik napon van, a csillagok feljövetele után, akkor lehet-e érvényes az alámerülés ez előtt az időpont előtt. Ebben a kérdésben Rézműves rabbi úgy döntött, hogy az adott különleges, nehéz helyzetben kivételesen, egyszeri alkalommal, lehet hagyatkozni azokra a véleményekre, amik szerint érvényes az alámerülés a csillagok feljövetele előtt is¹¹.

Ez a döntés azonban egy második problémához vezet minket: ugyanis, akik kivételes esetében meg is engedik az idő előtti merülést, azok is feltételül szabják, hogy a nő nem találkozhat a férjével a csillagok feljövetele előtt¹², hiszen hiába volt már a mikvében, még mindig tilos a házastársi együttlét közöttük a csillagok feljöveteléig. Rézműves rabbi szerint azonban ez nem lehet probléma, hiszen az adott időben a

férj a zsinagógában tartózkodik. Güntzler rabbi egyetértett kollégájával és válaszában megerősítette, hogy helyes volt Rézműves rabbi döntése.

A fentiekén kívül azonban még egy információra következtetek Rézműves rabbi érvelése alapján, mégpedig arra, hogy a kérdéses pesti mikve, amit a nő felkeresett, nem lehetett a Kazinczy utcai. Ugyanis, ha a rabbi által jóváhagyott időpontban, tehát közvetlenül naplemente után merül, majd megteszi a közel kétórás utat gyalog a VII. kerületből Pesterzsébetre, akkor biztosan nem fenyegeti az a veszély, hogy a csillagok feljövetele előtt hazaér, ahogy az sem elképzelhető, hogy hazaérkezésekor a férje még a zsinagógában legyen. Ebből azt gondolom, hogy egy eddig általam nem ismert pesti mikvéről lehet szó, ami jelentősen közelebb volt Pesterzsébethez, legfeljebb 15-20 percnyi gyalogútra, amit meg lehetett tenni a naplemente és a csillagok feljövetel között. Így egyáltalán nem kellett sötétben gyalogolnia.

5. PESTLŐRINC – mikve az rabbi udvarán

A mai XVIII. kerület területén működő mikvének csupán a létezéséről van információnk. Itt is működött ortodox hitközség, ahova 1933-ban új rabbi érkezett Sík Jekutiel Mordecháj (1909?–1988) személyében, aki 1941-ig töltötte be funkcióját a településen. Könyvében¹³ azt írja: „amikor jöttem Pestlőrincbe, egyáltalán nem volt ott mikve. Én építettem mikvét az udvaromban.”

RABBIK A CSALÁDI ÉLET TISZTASÁGÁÉRT

Az *Egység* 11. számának (1992. december) a *táhárá t hámis páchá*, a családi élet tisztasága volt a témája. Különlegesen fontosnak tartottam, hogy minél szélesebb körben meg tudjuk szólítani a zsidó házaspárokat, hogy szenteljenek figyelmet ennek a fontos témának, és hogy a hölgyek járjanak el a mikvébe. Célkitűzésemhez elnyertem számos magyar ortodox és neológ rabbi támogatását, akikkel közös nyilatkozatot tettünk közzé az újságban.

A RABBIKAR NYILATKOZATA

Mi, alulírott. Magyarországon működő rabbik, akik a szent Tóra tanulásának és megtartásának, valamint tanításának szenteljük életünket, örömmel értesültünk arról, hogy az *Egység* című zsidó lap különszámot szentel a *táhárá t hámis páchá*nak, a zsidó családi élet szentségének és fontosságának, ahogy az a *Tórában*, valamint bölcseink kommentárjaiban és döntvényeiben is kifejezésre jut.

A *táhárá t hámis páchá* azoknak az alapelveknek az egyike, amelyek a zsidóságot fenntartották és fenntartják napjainkban is. Az egész művelt világ csodálattal és elismeréssel tekint a zsidó családi életre, a zsidó összetartás alapjára: a vegyes házasság, az asszimilációs elkallódás védőgátjára.

Budapesten és több vidéki városban működik *mikve*, rituális fürdő, amelynek létesítése elsőrendű kötelessége minden zsidó gyülekezetnek. Erőfeszítések történnek több, elhanyagolt *mikve* újrakezdeményezésére. A *mikve*, amelynek mind a betérésben, mind az edények kőscrítésében, főleg pedig a családi élet tisztaságának fenntartásában fontos szerepe van, legfontosabb intézményeink egyike, és hitéletünk nélkülözhetetlen kelléke.

A fentiek tudatában adjuk áldásunkat az *Egység* kezdeményezésére, és hívjuk fel a hívek figyelmét a téma fontosságára és alapos tanulmányozásának szükségességére.

Landeszman György
vezető főrabbi

Berger István
pécsi főrabbi

Dr. Domán István főrabbi
a Rabbiképző Intézet igazgatója

Dr. Schweitzer József főrabbi
a Rabbiképző Intézet főigazgatója

Deutsch Róbert főrabbi
a rabbiság igazgatója

Kardos Péter főrabbi
az *Új Élet* szerkesztője

Löwy Tamás
főrabbi

Dr. Singer Ödön
főrabbi

Főlélegesen hangsúlyozni a *táhárá t hámis páchá* és a *mikve* fontosságát a zsidó nép fennmaradásáért vívott harcban. A *háláchá* szerint, ha nincs elég pénz, fontosabb, hogy egy közösség *mikvét* építsen, mint zsinagógát.

Sok sikert kívánok az *Egység* akciójához. Legyenek áldottak azok, akik ebbe az irányba fognak haladni. *Boruch áser jokim esz divré HáTajro házojsz!* Áldott, aki megtartja ennek a törvénynek az igéit, és aszerint cselekszik!

Jaakov J. Singer
ortodox főrabbi

Raj Tamás főrabbi
országgyűlési képviselő

Oberlander Baruch rabbi
lubavicsi küldött

DOHÁNY TEMPLOM – mikve, ami nem is volt?

Lassan 30 éve, amikor az *Egység* 11. számát (1992. december) állítottuk össze, amit a *táhárát hámispáchá*, a családi élet tisztaságának témáját járta körül, nagy figyelmet szenteltünk a mikvéknek.

Ekkor találkoztam először azzal az információval, hogy a Dohány utcai zsinagógában eredetileg lehetett egy mikve. Ugyanis az összeállítás előszavában azt írta kedves barátom, az azóta elhunyt Naftali Kraus, hogy „alig néhányan tudják, hogy több, mint 130 évvel ezelőtt, amikor a Dohány utcai templomot építették, az alagsorban mikve is létesült a hívek feleségei részére. A Dohány pedig soha sem volt ortodox templom...”.

Ez a mondat nagy szenzációt keltett, amikor megjelent az *Egység*, és többen érdeklődtek, hogy mit lehet tudni erről a mikvéről. A zsinagóga akkori főrabbijával, Landesmann Györggyel együtt le is mentünk a pincébe, és alaposan körülnéztünk, azonban mikvének még csak a nyomát sem sikerült felfedeznünk. Landesmann rabbi akkor azt mondta, hogy véleménye szerint ennek ellenére nem lehet kizárni, hogy létezett a mikve, mivel a fűtés bevezetése során annyi átalakításon esett át az épületnek az a része, hogy könnyen előfordulhat, hogy a mikve helyét más célra használták fel.

Egy korábbi utalást is találunk arról, hogy a mikve létezésének kérdését régóta övezi figyelem. Az *Új élet* 1990-ben¹⁴ készített interjú Reich Ferencsel, a Dohány körzet elnökével, 70. születésnapja alkalmából: A J.S.-ként említett újságíró a következő kérdést tette föl:

„Készülve erre a mai beszélgetésre, átnéztem azt az irodalmat, amely a Dohány utcai zsinagógával foglalkozik. Azt olvastam, hogy valamikor – a történelmi feljegyzések szerint – a Dohány utcai zsinagógához egy mikve, egy rituális fürdő is tartozott. Van-e önnek erről információja?” Mire Reich Ferenc azt válaszolta: „A mikvére nem emlékszem. Másra azonban igen. Eseményekre, emberekre, arcokra...”.

Most, amikor e sorozat végéhez közeledünk, arra kértem dr. Schöner Alfrédot, aki 1985 és 1990 között volt a zsinagóga főrabija és dr. Frölich Róbertet, aki 1993-tól a zsinagóga főrabija, hogy írják le az ezzel az kapcsolatos véleményüket és az esetlegesen birtokukban lévő tényeket. Mindketten Kálmán Kálmánhoz, a körzet egykori alelnökéhez irányítottak, azzal, hogy ő tudhat a legtöbbet a kérdésről, hiszen amellet, hogy 40 évig előljáró volt, ő irányította a templom renoválását is a '90-es években.

Kálmán kategorikusan cáfolta, hogy a Dohányban lett volna mikve: „Ez a kérdés valakitől már 1991-ben,

a zsinagóga teljes felújításakor is felmerült. Mivel a felújítás során a templomtérből a padok ki voltak hordva (...), lehetőség nyílt a padlóburkolat felbontása után a burkolat alatt kutató ásásokat végezni: az eredmény negatív. Egyébként sem lett volna egy ilyen mikve részére hely a padló alatt. A templomtér nyugati végén van egy hátsó előtér, pincejárattal, ami egy cca. 2 méter széles folyosóba vezet, amely végigmegy a zsinagóga hosszán. De ez csak csőfolyosó, a fűtési a vezetékek részére. Az ülésorok alatti fapadló alatt tömör föld volt csak. (Most márvány lapburkolat van a padok alatt)”.

Azonban Schöner főrabbi segítségével sikerült beazonosítanom a Naftali Kraus által hivatkozott könyvet. Ez pedig a dr. Heller Imre és Vajda Zsigmond (Szimchá): *A magyarországi zsinagógák albuma* című kiadványa, amely New Yorkban jelent meg 1968-ban. Ebben a következők olvashatóak¹⁵: „1933-ban, amikor a Dohány-utcai zsinagógát restaurálták és a központi fűtés és szellőzés részére az épület alagsorát kívánták igénybe venni, a frigyszekrény alatt lévő részen előkerült a templomközösség célját szolgáló rituális fürdő (mikveh), amelyet a gondos építők száz évvel ezelőtt, mint minden zsinagóga elengedhetetlenül szükséges részét, felépítették.”

Dombi Gábor kultúratörténész tájékoztatásából kiderül, hogy a Dohány utcai zsinagóga mikvéjéről Groszmann Zsigmond – aki a templom rabbija és a hitközség történetírója volt – nem írt soha. Egyik írásában¹⁶ megjegyzi, hogy az 1842-es új zsinagóga terveiben szerepelt egy mikve építése.

„Hallottam olyan véleményt, hogy igenis volt mikve, a főbejárat mellett nyílt a lejárata (s itt volt egy kút is). Más forrás azt állítja, hogy a frigyszekrény alatt volt a mikve. Ez utóbbi nem elképzelhetetlen, hiszen ott ma a zsinagóga kiállítótermei vannak – ahol éppen az általam rendezett gettókiallítás tekinthető meg –, és ott nem lett volna lehetetlen egy kicsi, nem túl kényelmes, de a céloknak mindenképpen megfelelő mikvét kialakítani. Ennek lejárata a zsinagóga és a Hősök Temploma között található, és a mélybe talán csak kéttucat lépcső vezet le” – véli Dombi.

A kérdés tehát továbbra is nyitott: létezett-e valóban mikve a zsinagógában vagy sem? Tény, hogy az összes eddig feltárt anyagban, amihez a pesti mikvék kapcsán végzett kutatásomban hozzáfértem, sehol nem szerepel, hogy működő mikve lett volna a Dohány templom alatt.

¹ 644–645. oldal. Magyar fordítása in: Komoróczy Géza: Zsidók a magyar társadalomban, Pozsony, 2015, 1. kötet 86. oldal; ² A kép pontos lelőhelye a kép mellett található.; ³ *Egység* 113. szám 17. oldal végén; ⁴ Tel Aviv, 1975, 30–31. oldal; ⁵ 1930. január 8. 11. oldal. Köszönet Cseh Viktornak, aki felhívta figyelmemet a *Hagyomány* cikkeire; ⁶ 1930. április 23. 9. oldal; ⁷ Miriam Loeffler (m.b.e.): *My Children's Blue Eyes*, New York, 2015, 49. oldal; ⁸ 9. oldal; ⁹ *Toldot Jiszráél* responsum 41. fejezet 2. paragrafus; ¹⁰ *Sulchán áruch* 7D 198:3–4.; ¹¹ Lásd *SÁ* uo. 5.; *Nité Gávriél – Nidá* 3. kötet 33:2.; ¹² *Nité Gávriél* uo. 4.; ¹³ *Hámirkáchát libszámim*, Brooklyn, 1983, 178. oldal végén; ¹⁴ Augusztus 1. 6. oldal. Köszönet Negyela László Márknak, aki felhívta figyelmemet a cikke; ¹⁵ 53–54. oldal; ¹⁶ *Magyar Zsidó Szemle* 1923. 2-3. szám, 88. oldal, „A pesti kultusztemplom”

Az iszlám világhírű tudósa a Holló utca 4-ből

GOLDZIHHER IGNÁC PROFESSZOR 100 ÉVES ÉVFORDULÓJA

A 20. századforduló egyik, vagy talán a legjobban ismert magyar tudósa nem lipótvárosi bérpalotában vagy budai villában, hanem a pesti zsidónegyed egy szűk mellékutcájában, a Holló utca 4. szám alatti bérház első emeletén élt és alkotott. A világhírű tudóst, akit a legtöbb akadémia és tudományos társaság a tagjává választott, az iszlám vallás egyik legnagyobb tudója volt. Egy hithű zsidó, akit annyira tiszteltek, hogy Kairó legrégebbi mecsetében, az Al-Azharban, sejknek akarták tartani. Idén ősszel lesz 100 éve, hogy befejezte földi pályáját, de százas nagyságrendű tanulmánya és könyve ma is az arab kultúrával, vallással és művelődéssel foglalkozók etalonjaként szolgál. A Judapest anno mostani cikkében azonban Goldziher Ignác tudományos életének részletekbe menő feldolgozása helyett (kristálytisztá stílusú írásainak többsége digitalizálva megtalálható az interneten is), életének a kevésbé ismert momentumaiból idézünk. CSEH VIKTOR ÍRÁSA

A ZSIDÓ ISZLÁMKUTATÓ

Első megközelítésre talán azt feltételezhetnénk, hogy egy zsidó tudós-nak több hátránya lehet az iszlám világban, mint a keresztényben, azonban, ahogy azt az alábbiakban olvashatjuk, ez közel sem volt így Goldziher Ignác esetében. Az iszlám történetének úttörőjét és a muszlimok eszméinek tudósát nagyra becsülték az arab világban, s nem volt ez másképp Európában sem, de hazájában mégis elég rögzös út vezetett a rendes egyetemi tanárságáig.

A SZÉKESFEHÉRVÁRI CSODAGYEREK

Nagyapja a Sevá Kehilot, vagyis a régi Hét Község egyikében, Köpcsényben (Kittsee, Ausztria) volt kereskedő, aki a héber könyvekben való búvárkodás miatt elhanyagolta kenyérkeresetét és tönkrement. A nincstelen Talmudtudós az 1840-es évek elején vándorolt Székesfehérvárra, ahol fia, ki megtalálta az

egyensúlyt a tóratanulás és az élet más részei között, már rendes egzisztenciát tudott felépíteni mint bőrkereskedő. Ebben a családban látta meg a napvilágot 1850. június 22-én Goldziher Ignác, héber nevén Jicchák Jehuda.

A fiú szigorú napirend mellett tanult, atyja reggel 6 órakor keltette, hogy Freudenberg Mózes Wolf magántanárával már a kora reggeli óráktól elmerülhessen a héber irodalom birodalmában. 10 évesen már zsebpénzéből kinyomtatott írásával hívta fel magára a figyelmet, a bár micva beszédével pedig teljesen rabul ejtette a fehérvári hitközséget. A zsidó elemi után a cisztercita főgimnáziumban végzett öt osztályt, majd 14 éves korában Pestre került, ahol egy évvel később református gimnáziumban érettségit tett. Világi tanulmányai mellett Brill Sámuel Löw (1814–1897) rabbittól, a neológ rabbinátus elnökétől

tanult Talmudot. Az érettségi után az egyetemen Vámbéry Ármín (szül.: Wamberger Hermann, 1832–1913) kedvenc tanítványa lett.¹

„EZ A ZSIDÓ FIÚ TETSZIK NEKEM!”

Az egyetem által ajánlott hallgatóknak Eötvös József (1813–1871) közoktatási miniszter külföldi ösztöndíj-lehetőséget biztosított. Ilyen apropóból találkozott először Eötvös és Goldziher, amikor a miniszter rögtön ki is jelentette: „Ez a zsidó fiú tetszik nekem!” Így került Goldziher Berlinbe és Lipcsébe. A számlálásra fokok között Eötvös maga ellenőrizte az előremenetelt, s ilyenkor állítólag még a szülők hogylétéről is érdeklődött. A báró mindvégig maximálisan elégedett is volt a tudásgyarapodással: „Na, Goldziher, rendben vagyunk.”²

A cél az volt, hogy Goldziher 1870-ben, húsz éves korára doktori címet szerezzen. Az ambiciózus

kitűzés ellen maga a hallgató emelt szót, hogy túl fiatal még ehhez, mire Eötvös az alábbiakkal intette le:

„Nem az ön életkoráról van szó, hanem azokról az értesülésekről, amelyek hozzám befutnak és amelyek bizonyítják, hogy ön megérett a habilitációra. Kell, hogy minél előbb biztos állása legyen, hogy szabadságidejében megkapja a továbbtanulás és könyvtári munka lehetőségét. Egyet azonban jegyezzen meg: Ne dolgozzon túl sokat, hogy megőrizze egészségét és ne foglalkozzék túlságosan sokfélével.”³

Goldziher az egyetem befejezése után ösztöndíjjal Jeruzsálemben, majd Damaszkuszban, Konstantinápolyban és Kairóban kutathatott. Egyiptomban annyira megkedvelték, hogy a khedive a királyi könyvtár vezetőjévé akarta kinevezni.⁴

A KATEDRA HELYETT MELLŐZÉS

Míneközben Eötvös tanári állással kecsegtette Goldziheret, aki azonban mégsem igazán hitt a bérgért pozícióban, a naivságot nem engedhette meg magának, hiszen ismerte a korlátait, nevezetesen, hogy zsidó válása akadályozni fogja. Naplójában így ír erről az időszakról:

Az ifjú Goldziher bár micva képe (Forrás: MILEV)

„Arra a meggyőződésre kellett jutnom, hogy Eötvös kiemelkedő sziklaszirt a korlátoltság és rosszindulat tengerében, világítótorony... oázis a középkori barbárság sivatagában.”⁵

A derűlátó minisztert felbosszantotta Goldziher „kishitúsége”, amikor az felvetette kételyeit:

„Eötvöst mintha viperacsípés érte volna, felugrott és keserű szemrehányásokkal illetett, mondván, hogy mi, zsidók egy szabad államban élve erőszakkal úgy gondolkodunk, mintha középkor venne körül bennünket. Mit gondolok én – folytatta –, ő egyéni kedvtelésből, haszontalanul kívánja az ország pénzét az ablakon kidobálni anélkül, hogy a tudomány oktatásának magyarországi jövőjére gondolna? Majd megenyhülten tette hozzá: Legyen nyugodt, mondja meg a szüleinek: teljes joggal bízhatnak az ön jövőjében.”⁶

Azonban a báró hirtelen elhunyt merőben megváltoztatta a fiatal tudós jövőjét. Eötvös nyílt világlátásában nem mindenki osztozott, például a vallás- és közoktatásügyi miniszteri székben a következő, *Trefort Ágoston* (1817–1888) sem, aki annak ellenére mást helyezett a megígért tanári állásba, hogy a külügyminiszter, *gróf Andrássy Gyula* (1823–1890) kellemetlenkedve említette meg Trefortnak, hogy Bécsben *Karl Ritter von Stremayr* (1832–1904) miniszter szemrehányást tett neki: „Nektek ugyan sok jeles emberetek lehet Magyarországon, ha egy olyan kiváló tudóst, mint Goldziher, nem tudtok alkalmazni.”⁷

Úgy tűnt, Budapestnek nem kell Goldziher, a bécsi egyetem viszont katedrára hívta, amit azért hártott el, mert Trefort arra utasította, hogy az egyetemet megkerülve egyenesen neki küldje kérvényét. Trefort javaslata *Hatala Péter* (1832–1918) kinevezését hozta meg, és Goldzihernek egy fegyelmet, mert megkerülte a bölcsészeti fakultást...⁸

Mellőzték, mert Goldziher nem volt hajlandó kitérni, így 1872-ben csak magántanár lehetett az egyetemen. Az egyetemi tanári állás és

Goldziher a skóciai aberdeeni egyetemi díszdoktorrá választásakor (Forrás: MILEV)

vallás kapcsán *Munkácsi Bernát* (szül.: Munk, 1860–1937) akadémikus jegyzett fel egy érdekes történetet, mely vele és *Váczy János* (1859–1918) történésszel esett meg, aki született katolikus létére nem kapott katedrát, egyszer azt mondta Munkácsinak:

„Ej haj, mi bajuk van maguknak? Jó dolguk van a zsidó tanároknak, mert, ha kitérnek, mindjárt megvan az állásuk, de hová térjek én ki?”⁹

HITKÖZSÉGI TITKÁRBÓL DÉKÁN

Goldziher egzisztenciáját végül a pesti izraelita hitközség teremtette meg, ahol 1875-ben titkár lett. A tudós tehát komoly időkorlátok közé kényszerült, csak az irodai munka után kutathatott, de minden percet kihasznált, és alig dolgozott még egy éve a hitközségen, amikor a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, 1892-ben pedig rendes tagja lett – székfoglalóját a spanyolországi arabok helyéről tartotta az iszlám fejlődésében. 1889-ben a stockholmi keleti kongresszuson a svéd király maga nyújtotta át neki a pályadíjat, annak ellenére, hogy Goldziher nem is pályázott. Nem sokkal később a török szultán is kitüntette. Míneközben több európai

Goldziher egyiptomi úton
(Forrás: MILEV)

egyetem próbálta megnyerni tanárának a hitközségi titkárt, de ő nem akart külföldre menni. 1894-ben a budapesti egyetem címzetes tanárrá nevezte ki, azaz végre rendes tanár lett, de fizetést nem kapott. Végül aztán, 30 évi titkári munka után, 1905-ben a király a sémi filológia és az iszlám történetének nyilvános rendes tanárává nevezte ki Goldziher¹⁰ így ő végre nem kényszerült többé adminisztrációs munkára, hogy családját eltarthassa, hanem tudásából profitálhatott. Goldzihernek pedig a mintegy száz nemzetközi pozíciója és rangja közül minden bizonnyal a legkedvesebb az volt, amikor 1917-ben a bölcsészkar dékánjának nevezték ki.

A HOLLÓ UTCA 4.

A pesti gettó egyik legrégebbi házát 1835-ben Törsch Károly építette a híres *Hild József* (1789–1867) tervei alapján. Az eredetileg egyemeletes bérházat 1869-ben a pesti hitközség vásárolta meg és bővítette még egy emelettel *Schusbeck Pál* (1823–1904) építész módosításai alapján. Az itte-

ni lakások bérleti díjából biztosították a zsidó fiúárvaház költségeit.¹¹

„A kapun színes üvegablakok és hatágú csillag. Macskafejú kövekkel van kikövezve az udvar és a lépcsőház nem túlságosan világos. A második emeleten a zsidó rabbiág hivatalos helyiségei. Az első emeleten balra, a sarokban alacsony ajtó és egyszerű, régi réztábla. Ez áll rajta: Prof. Goldziher.

Prof. Goldziher itt lakott, itt élt negyvenegy esztendőn keresztül, itt dolgozott, halhatatlan műveit itt alkotta, ebből a Holló utcai ódon házból áradt szét az a fény, amely világot vetett a keleti tudomány rejtelmes kérdéseire. [...]

Innen a pesti gettóból indult el Goldziher Ignác, a Cambridge-i Egyetem díszdoktora, a Royal Academy tagja, a Tudományos Akadémia első osztályának elnöke, innen indult el, hogy meghódítsa a világot. De mindig vissza is tért ide, mindig, mindenünnen visszatért a Holló utca 4. alá, ahol ha be akart lépni szobájába, az üvegablakos kis ajtón, meg kellett kissé hajtania a fejét...¹²

Itt élt Goldziher *dr. Kohn Sámuel* (1841–1920) főrabbi szomszédságában, kihez közeli barátság fűzte.

AZ UTOLSÓ ELŐADÁS

A professzornál 1921. november 5-én diagnosztizált enyhe influenzás tüneteket orvosa, dr. Láncki, aki eltiltotta a tanítástól, de Goldziher kérésére végül is engedélyezte, hogy hallgatói felkeressék Holló utcai lakásán. Szerdai Arisztotelész előadása okozta vesztét, ugyanis a kétórásra húzódó beszéd annyira megviselte a beteg szervezetét, hogy magas láza és tüdőgyulladása lett. Szombaton éjfél után tíz perccel, rövid tusa után örökre elszenderült.¹³ Elnémult a tudós otthona, de tárgyai tovább éltek a hitközség kötelékében, például a munkaasztala az Abonyi utcai zsidó fiúgimnázium igazgatói szobájának éke lett.¹⁴

A 23. ZSOLTÁR

Goldziher haláláig mélyen vallásos maradt. Nem múlt el hétköznap, amikor ne kötött volna tfilint és

burkolózott volna táliszba. Kis egyesületi imaházakba járt, ahol az engesztelónapi Neilá imát mindig maga imádkozta elő. Végrendeletében meghagyta, hogy halottasházában teste felett minden látogatónak kedvenc zsoltárát, a 23-ikat kell héberül és magyarul elmondania. A halottmosdatási szertartásnál, azaz a *táháránál Blau Lajos* (1861–1936) szemináriumi igazgató mondta hangosan az zsoltárt. Végakarátának megfelelően abban a táliszban temették el, melyet bár micva ünnepélyén is viselt.¹⁵

RAVATAL AZ AKADÉMIA MÁRVÁNYCSARNOKÁBAN

Goldziher testét, rendhagyó módon, a Holló utcai gyászházból az Akadémia oszlopos márványcsarnokába vitték felravatalozni. Ott mondta el *Fischer Gyula* (1860–1944) Dohány utcai főrabbi a búcsúbeszédét, mielőtt a tudós férfit örök nyugalomra helyezték a rákoskeresztúri izraelita temetőben. Az eseményről az alábbi tudósítást írták meg az *Egyenlőség* című zsidó hetilapban:

„Az Akadémia komor márvány oszlopcsarnoka mára gyászba öltözött. Az Akadémiának is súlyos gyásza van: tudós tagja fekszik a díszes kupolatető alatt. Az utcán fekete gyászkocsi áll, egyszerű és közönséges, akár a többi hitsorsósé, akik elköltöztek az örök hazába. A kapubejárat előtt két lovasrendőr posztol, büszke fekete lovon, mint ha csak vigyázni akarnának Goldziher álmára. Az ajtóban feketéllik a tömeg: küldöttségek, cilinderes, fekete ruhába öltözött urak, de egyszerű, köznapi emberek is, akik az élet forgatagában megállottak itt egy pillanatra, hogy elmélyedjenek a múlandóságról. [...] A koporsó hatalmas szarkofágon áll, körülötte harminc gyertya fénye sárgállik és lobogva táncol a levegőbe.

A koporsóra sűrű, sötét fátyolként, fekete terítő nehezedik. Alig lehet megmozdulni, annyian vannak a hódoló és tisztelő, akik eljuthattak ide... De mennyien vannak, akik nem voltak jelen, és mégis szívvel-lélekkel búcsúztak a tudomány

halottjától. Körös-körül diáksapkák tányéra tűnik fel: az egyetemi hallgatók Csaba- és Turul-szövetsége is eljött, hogy utolsó Isten-hozzádot mondjon tanítómesterüknek, nagyszerű oktatójuknak. [...]

»Mindnyájunkat – mondta Fischer főrabbi – egy és ugyanaz az érzés kapcsol össze, bármennyire térjenek el a mi nézeteink, életfelfogásunk, gondolataink, érzéseink, elveink, egy érzés egyesít bennünket, az, amely azokból a kesergő szavakból zeng felénk, amelyet Dávid király Jóáb holtteteménél mondott: valamennyien tudjátok, hogy Izraelnek egy fejedelme és egy nagyja

fénye és melege kiáradt, túlzás nélkül mondhatjuk, az egész világra. Ne várjátok tőlem, nagyfényű gyászoló gyülekezet, hogy méltassam néhány rövid szónak keretében Goldziher Ignác hatalmas egyéniségét, nem mindennapi jellemét, a közönséges mértéknél túlmagasló személyiségét, hogy méltassam az ő átfogó elméjét, az ő sugárzó tudományát, az ő nagy és minden ágazatra kiterjedő óriási műveltségét. Hiszen hol van az a keret, amelybe bele lehetne illeszteni az ő nagy, a kiválók között is legkiválóbb képét.«¹⁶

GOLDZIHÉR EMLÉKEZETE

Holló utcai otthonát vörösmárvány emléktáblával jelölték meg, melyet egy barátja, *Sebestyén Károly* (szül.: Schosberger, 1872–1945) irodalomtörténész, a Színművészeti Akadémia 1928–1930 közötti igazgatója fogalmazott:

*„Éjt napot itt munkált, kutatott
a nagy bölcsé Keletnek,
Itt értek csöndben lángesze nagy művei.
S míg neve tündöklön, hódítva bejárta
a földet,
Ómaga holtig hűn megmaradt e rögön.”*

A tudós székesfehérvári szülőházának falára a város neves szobrásza, Bory Jenő (1879–1959) készített domborművet fehér márványból, melyet 1924. szeptember 7-én lepleztek le a polgármester-helyettes, az MTA, az egyetem és a néprajzi társaság küldötteinek jelenlétében. Az ünnepségen a Szózat eléneklése után *Mátrai Rudolf* (1870–1935), a cisztercita főgimnázium igazgatója méltatta Goldziheret:

„Jelentősége túlemlelkedik Magyarország határain. Nemcsak a keleti nyelveknek és vallásoknak volt kiváló bűvára, hanem a nemzeti

Holló utca (Fotó: Cseh Viktor)

tudományt is művelte és különösen a magyar néprajz sokat köszönhet neki. Magyar hazafiasságát azzal mutatta meg, hogy a neki felajánlott fényes külföldi állásokat nem fogadta el, mert ő csak magyar tudott és akart maradni.¹⁷

Egy évvel később a fehérvári zsidó iskola felvette Goldziher nevét, és példakép gyanánt minden osztályterembe kifüggesztették a képét is. De nemcsak a zsidó iskolába került a tudós arcképe, hanem a cisztercita gimnázium dísztermébe és a Fehérvári Kereskedelmi Csarnokba is.¹⁸

Goldziher felesége és fiai a tudós dolgozószobájában (Forrás: MILEV)

költözött el a mi körünkből. A tudomány arany gyertyatartójában kialudt egy magasan lobogó láng, leesett onnan egy fáklya, amelynek

¹ „Goldziher Ignác dr. regényes élete”, *Egyenlőség*, 1921. 40. évf. 46. szám, 2. oldal. A továbbiakban: *Egyenlőség*, 1921/46: 2. oldal; ² Sándor Anna, „Goldziher levelei az oktatásról”, in: Scheiber Sándor (szerk.), *Évkönyv – Magyar Izraeliták Országos Képvisellete, 1981–1982*. Budapest: MIOK, 1982. 358. oldal. A továbbiakban: Sándor, 1982. ³ Sándor, 1982: 358–359. oldal; ⁴ *Egyenlőség*, 1921/46: 2. oldal; ⁵ Sándor, 1982: 359. oldal; ⁶ Uo.; ⁷ Sándor, 1982: 359–360. old.; *Egyenlőség*, 1921/46: 2. oldal; ⁸ Uo.; ⁹ Munkácsi Bernát, *Pályám kezdete*. Különnyomat az Izr. Tanügyi Értesítő 1925 1–5. számaiból. Budapest: Neuwald, 1925. 18. oldal; ¹⁰ „Napi hírek – Dr. Goldziher Ignác”, *Pesti Hírlap*, 1905. 27. évf. 156. szám, 12. oldal; ¹¹ Perczel Anna, *Védetlen Örökség – Unprotected heritage*. Budapest: Városháza, 2007. 157–159. oldal; ¹² „A nagy gyász körül – Holló-utca 4.”, *Egyenlőség*, 1921. 40. évf. 46. szám, 6. oldal; ¹³ „A nagy gyász körül – A betegsége”, *Egyenlőség*, 1921. 40. évf. 46. szám, 6. oldal; ¹⁴ „Goldziher Ignác munkasztalánál...” *A Magyar Zsidók Lapja*, 1941. 3. évf. 37. szám, 7. oldal; ¹⁵ „A nagy gyász körül – A 23-ik zsoldár”, *Egyenlőség*, 1921. 40. évf. 46. szám, 7. oldal; ¹⁶ „Az Akadémiában”, *Egyenlőség*, 1921. 40. évf. 46. szám, 9. oldal; ¹⁷ „Hírek – Goldziher-emléktábla-leleplezés”, *Világ*, 1924. 15. évf. 187. szám, 8. oldal; ¹⁸ Heller Bernát dr., „Goldziher Ignác emlékezete”, in: Szemere Samu dr. (szerk.), *Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Évkönyve, 1932*. Budapest: IMIT, 1932. 11. oldal

EMLÉKEZNI ÉS EMLÉKEZTETNI

HETVENHAT ÓRÁS ONLINE MEGEMLÉKEZÉS A BUDAPESTI GETTÓ FELSZABADULÁSÁRÓL

Az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség a pesti gettó felszabadulásának 76. évfordulójáról egy rendkívüli, 76 órás online műsor keretében emlékezett meg. Az ötletet a koronavírus-járvány korlátozása szülte, de így a megvalósítás végül tízezrekhez juthatott el. Az alábbiakban a programból idézünk néhány részletet. KATZBURG SÁMUEL ÍRÁSA

A jelenlegi járványügyi korlátozások mellett nem lehetett az eddigi évekhez hasonló, a Dohány utcai Gettófal-emlékműnél tartott emlékünnepeket tartani. Idén, a szervezőknek közösség nélkül kellett volna gyertyát gyújtani, így pedig az emlékezés mellett nem érvényesülhetett volna az emlékeztetés elve. Nem lehetett volna iskolás csoportokat gondolatébresztő beszélgetésekre hívni vagy éppen egy interaktív sétára vinni a történelmi zsidó negyedben, mint ahogy ezeket az előző évek gyakorlata megkívánta volna. Márpedig az ifjabb generációk emlékeztetése, s így való informálása és tanítása pedig nem csekélyebb fontosságú, mint az érintettek megemlékezése.

Sajnos egyre kevesebben vannak velünk azok, akik a holokausz borzalmait túléltek, és erről valamiféle tudatba és lélekbe hasító „tanmesét” tudnának mondani. Lassan megtérnek Teremtőjükhöz a túlélők, akik egész életükben ott cipelték a zsidótörvények, a munkaszolgálat, a gettó és a koncentrációs táborok okozta sebeket. Azonban ezek a megemlékezések nem nekik, hanem róluk szólnak, akikből a következő generációk is fakadnak, zsidóknak és nem-zsidóknak egyaránt. Számos túlélő visszaemlékezését rögzítették, melyek dokumentálása fontos feladat volt, de azok terjesztése egyenesen kötelességünk. Ilyen jellegű kötelességének tett eleget az EMIH, amikor megszervezte az idei emlékünnepeket.

A 76 órás megemlékezés több száza volt felfűzve. A program fő kapcsolódási pontját az élő közvetítések adták Sipos Szilvia és Réczei Tamás műsorvezetésével.

A SORSOK HÁZA

Január 17-én este Sipos Köves Slomó rabbit köszöntötte, aki a sokakat foglalkoztató Sorsok Házáról beszélt. Elmondta, hogy a cél, hogy egy olyan hely jöhessen létre, amely kellő érzékenységgel értelmessé és tartalmassá teszi a holokausztra való emlékezést 76, 90 vagy 100 év távlatában is. Mindeközben a történelmi hitelességre teszik a hangsúlyt. Külföldi történészek és múzeumfejlesztők bevonásával létrejött egy új kiállítá-

si forgatókönyv, Surányi András rendező vezetésével pedig több száz túlélővel és életmentővel készítették életút-interjúkat.

Az EMIH öt alapelvet tekint elengedhetetlennek, melyek a következők: a történelmi kontextus, a zsidó szempont, a személyes megszólítás, az érzelmi bevonódás és a naprakész nyelvezet. Köves rabbi elmondta, hogy a Sorsok Házára nem egyszerűen holokausztmúzeumként tekint, tehát a történet elbeszélése nem a második világháborúval, illetve az azt megelőző évek zsidóellenes törvényeinek korszakával kezdődik. Hiszen, hogy megértsük, mi vezetett el a holokauszthoz, ahhoz szükséges megismerni az áldozatokat, azok kapcsolatát Európával és a mi esetünkben Magyarországgal, a hazánkkal. Ettől függetlenül nem az ezer éves magyar

zsidó történelmet fogják bemutatni, kezdőpontnak az emancipáció évét határozták meg, a végpont viszont a napjaink, ami folyamatosan frissül, naprakész.

A rabbi hangsúlyozta, hogy „fontos, hogy az ide ellátogató diákok, akik közül sokaknak ez lesz az első találkozási pontja a zsidókkal, ne úgy ismerjék meg őket, mint tehetetlen, akár szájalomra méltó áldozatokat, hanem szembesüljenek azzal, hogy a magyar zsidó közösség kulturális, civilizációs, sőt nemzetközi értéket képvisel. Önmagában az áldozatiság nem hoz létre empátiát. Ám a valós hiányuk felismerésével felébredhetjük bennük az empátiát. [...] Egy olyan társadalomról beszélünk, amely magán hordozza azt a sok frusztrációval, hallga-

AZ EMLÉKEZÉS NAPJA

Január 17-én, késő éjszaka, éjfél után pár perccel két katona erősen megdöngötte a gettó Wesselényi utcai bejáratát. A gettó lakói összerezzenek a két fegyveres láttán, akikről ekkor még nem sejtették, hogy nem gyilkolni jönnek. A szovjet tiszt és őrmestere a felszabadulásuk hírért hozták meg: először megkérdezték, hogy mire lenne szükségük – élelemre és kötszere, volt a Wesselényi utcai zsidó iskolában kialakított ideiglenes kórház válasza –, majd közölték, hogy szabadok, elhagyhatják a gettót, bár egyelőre nem javasolják még, mert a fasiszták nem tették le a fegyvert. Január 18-án reggel, sok hónap után először, a boldogság érzése futott át a mintegy 68 000 emberen, azokon a túlélőkön, akik társaikkal, szeretteikkel elentétben nem haltak éhen vagy valamilyen betegségben, nem fagytak halálra és nem estek áldozatul a gettóban időről időre betörő nyilas hordáknak sem.

A holokausztnak több emléknapja van Magyarországon is. Egy 2000-ben hozott kormányzati határozat szerint a hazai áldozatok emléknapját minden év április 16-án tartjuk, miután 1944-ben azon a napon kezdődött a gettósítás, az akkori Magyarországhoz tartozó Kárpátalján. Saját emléknapjai vannak az egyes vidéki zsidó közösségek maradványainak is, melyek sorában találjuk a budapesti gettó felszabadulásának emléknapját, január 18-át.

tással, szorongással, tabusítással teli történetet, amire nekünk, a Sorsok Házával muszáj egy katarzissal felemelő megnyugvást adni. A mi elbeszélésünknek ez a célja.”

Az élő beszélgetések többségét a Sorsok Házában vették fel, de voltak kültéri forgatások is, például a Klauzál téren és a környező utcákban, ahol *Dombi Gábor* zsidó kultúratörténész avatta be a nézőket a gettó kevésbé ismert tényeibe.

CSALÁDI TÖRTÉNEKTŐL A TÚLÉLŐK EMLÉKEIIG

Oberlander Báruch rabbi saját családja túlélésének történeteit – így édesapja megmenekülését az újpesti és pesti gettókból, valamint édesanyja gyötrelmeit a strasshofi és bergen-belseni táborokban – is beleszótta a háláchikus témákat is érintő, *A gyász és az emlékezés a zsidó vallásban* című előadásába. Oberlander rabbi itt elhangzott legfontosabb tanítása triviálisnak hangzik, de sokak számára megfontolandó: „ember embert ne gyűlöljön”.

A műsorsorozatban az EMIH megszólított néhány ismert holokauszt túlélőt is, hogy osszának meg pár gondolatot. A nem olyan régen a 100. évét betöltő *Keleti Ágnes* olimpiai bajnokról például kiderült, hogy nem akar emlékezni a háborúra, csak arra, ami kellemes, és ezt üzent a nézőknek is: „Az ember keresse azt, ami jó, kellemes.” *Korda György* énekes pedig elmondta, hogy nincs felejteni valója, mert emlékezni nagyon jó, legalábbis bizonyos dolgokra.

EMLÉKEZÉS A FILMMŰVÉSZET ESZKÖZEIVEL

A műsorvezetők olyan szerzőket is megszólítottak, akik maradandó műveket alkottak a holokauszt-emlékezésben és a múltunk közös feldolgozásában. Így például beszélgetőpartner volt Mohácsi János színházi rendező, kinek *A Dohány utcai seriff* és az *é föld befogad, avagy SZÁMODRA HELY* című darabjai máig sokakat elgondolkoztató munkák, vagy *Oláh Katalin* filmrendező, kinek két dokumentumfilmjét, *A bármicvó fiúkat* és a *Beágyazott emlékeinket*

is megtekinthették a 76 órás megemlékezés követői. *Pécsi Katalin* író pedig a nők és a holokauszt kapcsolatáról beszélt.

Láthattuk a megemlékezésre készített részletet a *Kint sincs senki* című darabból, melyet *Kallós Viola* rendezett és eredetileg 18 gimnazista ad elő. A darab olyan kérdéseket feszeget, mint például: kik azok, akik választhatták a szabadságot? Kik azok, akik kockázatot vállaltak már a születésükkel vagy azzal, ha gyermeknek adtak életet? Mik azok a pillanatok, amikor átléphetünk egy határvonalat?

Az erre az alkalomra készített élő közvetítéseken és felvételeken kívül a 76 óra meghatározó részei voltak a témát egyértelmű vagy rejtett formában érintő filmek, mint például az első magyar holokauszt-játékfilm, *A budapesti tavasz* Máriaassy Félix rendezésében vagy *Gárdos Péter: Hajnali lán*, Nemes Jeles László: *Saul fia*, Török Ferenc: *1945* vagy *Elek Judit: Sziget a szárazföldön* című mozgóképeinek vetítése. Az egészestés filmek mellett a *Zsidó mesék* című kisfilmek mélyítették a programot, melyben 54 magyar híresség osztotta meg a saját zsidóságával vagy a zsidókkal való élményeit.

A megemlékezéssorozat 6-7 órás blokkokra osztva megtekinthető a zsido.com archívumában.

Részlet Az ötödik pecsét című filmből

COUR DE JUSTICE
DES COMMUNAUTÉS
EUROPÉENNES

MAGYARORSZÁG KIÁLL a kóser vágás mellett

Az EU legtöbb tagállama megengedi, hogy vallási okokra hivatkozva ne a legszigorúbb állatvédelmi szabályok szerint végezzék a vágást. Kivételek azért vannak: Svédország, Dánia és Szlovénia már eddig is tiltotta ezt, Németországban és Hollandiában is nehéz engedélyt kapni. Belgium egyes tartományaiban már 2017-ben betiltották a kóser vágást, majd ezt egész Belgium területére kiterjesztették. JUHÁSZ VALI ÍRÁSA

BELGIUMBAN TILOS A KÓSER VÁGÁS

2019 januárjában írta meg a The New York Times, hogy betiltották a kóser és a hálál vágást Belgiumban: a kormány végül a különböző érvek közül azt, a leginkább állatvédők által képviselt álláspontot fogadta el, amely szerint állatkínzásnak minősül, ha úgy vágják le az állatot, hogy előtte nem kábítják el. Azonban a kóser vágás lényege éppen az állat humánus leölése. Ugyanis egy borotvaéles késsel egyetlen mozdulattal kell elmeteszni az állat nyaki ütőerét, nyelő- és légcsövét. A jószágon előzetesen semmi nem okozhat sérülést, így áramütéssel sem sokkolható.

2019 szeptemberében életbe is lépett a törvény, így a jelentős belgiumi ortodox közösség számára megszűnt a kóser vágás lehetősége az országban. A szabályozás szerint csak elektromos kábítás után lehet állatokat levágni, ám ez az eljárás lehetetlenné teszi a kóser vágást. A zsidó vallás előírásai szerint ugyanis csak teljesen éber állatot lehet levágni.

A belga alkotmánybíróság a belga zsidó szervezetek koordinációs bizottsága által benyújtott jogorvoslati anyagot tavaly az Európai

Unió Bíróságához küldte annak megállapítására, hogy a tiltások jogszerűek-e.

Ítéletében a bíróság kijelentette, hogy „az európai szabályozás nem zárja ki, hogy a tagállamok az állatok leölés előtti kábításának kötelezettségét írják elő, amely a vallási rítusok szerinti vágások esetében is érvényes, feltéve, ha a tagállamok tiszteletben tartják az alapokmányban rögzített alapvető jogokat”.

Ezzel gyakorlatilag lehetővé tették az államok számára, hogy betiltásuk a kóser vágást, ami egyet jelent azzal, hogy megakadályozzák, hogy a zsidók betarthassák a Tóra által előírt étkezésre vonatkozó törvényeket.

A TILTÁS VISSZHANGJA

Az Európai Rabbik Konferenciája (CER), mely folyamatosan küzd a különböző európai vallásellenes intézkedések ellen, tiltakozását fejezte ki a kialakult helyzet miatt. *Pinchas Goldschmidt*, a CER elnöke a következőket mondta: „Elkeserítő, hogy éppen Európa szívéből hirdettek háborút a kisebbségek vallásza-badsága ellen ahelyett, hogy példát mutatnának a kontinens többi országának. A zsidók a legsötétebb

időkben is az életüket áldozták, hogy betartsák a körülmetélés és a kóser vágás parancsát. Mindössze 75 éve tiltották be a Harmadik Birodalomban a kóser vágást, képmutató módon humanista elvekre hivatkozva, majd lemészárolták a zsidókat és romba döntötték Európát. Minden rendelkezésünkre álló eszközzel együtt küzdünk a belga zsidókkal, hogy megszüntessék ezt a szerencsétlen rendelkezést” – tette hozzá.

Avraham Gigi, Belgium főrabbija és a CER képviselője az Európai Unióban a következőket fűzte hozzá: „Napjainkban a vallásellenes törvények egyre nagyobb veszélyt jelentenek az európai zsidóságra”.

A belga főrabbi ugyanakkor aggodalmának adott hangot, mert az ország fővárosában, Brüsszelben is hasonló tilalmat készülnek bevezetni. „Nagyon aggasztó, ami itt történik és félok, hogy ez hatással lehet egész Európára”.

Európai zsidó szervezetek is elítélték az Európai Bíróság ítéletét.

MAGYAR VÁGÓHÍDRÓL ÉRKEZIK HÚS BELGIUMBA

Köves Szmó, az EMIH vezető rabbija is éles kritikával illette a határozatot: „Az Európai Bíróság döntése,

Az Európai Bíróság épülete (FORRÁS: CREATIVE COMMONS)

mely érvényesnek találta a belgiumi kóser vágásra vonatkozó tilalmat, szégyenletes és sértő az európai zsidó közösségre nézve. A schita (kóser vágás) egyike a leghumánusabb vágási metódusoknak. Az EMIH – Magyar Zsidó Szövetség Európa egyik legnagyobb kóser vágóhídját üzemelteti évi mintegy egymillió szárnyas levágásával. Az egyik legnagyobb európai zsidó közösséget, a Belgiumban található antwerpenit is ez a vágóhíd látja el baromfival. Az Európai Bíróság határozata, miszerint a kábítás nélküli vágás betiltása Belgium Flandria és Vallónia régióiban jogszerű, elfogadhatatlan. Külön döbbenetes és abszurd, hogy vallási ügyekben egy szekuláris bíróság döntsön.

A tiltás már így is jelentős csapást mért a belgiumi zsidó közösségre, gyakran élelmiszerhiányt okozva, melyet a világiárvány tovább nehezített. Keserű tapasztalatból tudjuk, hogy az ilyen döntések mihez vezetnek, különösen, amikor vallásunk szabad gyakorlatának korlátozásáról van szó. Alig több, mint 70 éve pusztították ki Európa zsidó közösségének jelentős részét, ezért az Európai Uniónak újra és újra át kellene gondolnia, milyen üzenetet közvetít zsidó polgárainak. Ha az EU valóban nagyra értékeli a vallásszabadságot és a sokszínűség fenntartását, ideje felülvizsgálni ezeket a tiltó határozatokat.”

A MAGYAR KORMÁNY VÉLEMÉNYE

Miután december közepén az Európai Bíróság azt állapította meg, hogy a belga szabályozás nem sérti az Európai Chartában rögzített vallási jogokat, egyértelművé vált, hogy a döntés precedenst teremthet, amely az egész Európai Unióban érvényben tarthatja a zsidó rituális vágás elleni törvényeket.

A Miniszterelnökség az EB döntését követően a következő közleményt adta ki: „Az Európai Bíróság tegnapi döntése, amely fenntartotta a kóser rituális vágás betiltását Belgiumban, az európai zsidó közösség vallásszabadságának korlátozása. A határozat az állatjogokat az emberi

jogok elé helyezi, különös tekintettel a vallási meggyőződés gyakorlásának szabadságára, ami az emberi méltóság megsértése. Magyarország kereszténydemokrata kormánya mindig védeni fogja zsidó közösségének szellemi és fizikai jólétét, hagyományaik megőrzését. Ahogy Magyarországnak, úgy az Európai Uniónak is védenie kell zsidó közösségei vallásszabadságát. Ha ezt elmulasztja, akkor végül elveszíti saját identitását is” – áll a közleményben, amelyet *Semjén Zsolt*, Egyházi ügyekért is felelős miniszterelnök-helyettes, KDNP elnök jegyezte.

A Miniszterelnökség szerint az Európai Bíróság döntése a zsidók vallásszabadságának korlátozása.

A vallásszabadság, a zsidó-keresztény örökség, valamint az Európában élő zsidó közösségek elleni támadásnak minősítette *Orbán Viktor* miniszterelnök az Európai Bíróságnak a kóser vágás megtiltásáról szóló decemberi döntését abban a levélben, amelyet Jichák Herzognak, a Zsidó Ügynökség elnökének küldött Jeruzsálemben: „Európa biztosítsa a vallásszabadságot és álljon ki a zsidó-keresztény örökségért!” – fogalmazott a miniszterelnök.

Ennek előzménye, hogy az Ügynökség vezetője december 31-én levélben fordult Orbán Viktorhoz, melyben felhívta a figyelmét erre az

európai zsidó közösségek számára kiemelten fontos témára. Válaszában Orbán Viktor úgy fogalmazott: az elmúlt évtizedben kormánya arra törekedett, hogy biztosítsa a magyar zsidó közösség biztonságát és jólétét. „Erőfeszítéseinknek köszönhetően megtapasztaltuk a zsidó élet és a zsidó kultúra reneszánszát Magyarországon, amelyet olyan figyelemre méltó események jellemeztek, mint a Maccabi Játékok és az évente megrendezett Zsidó Kulturális Fesztivál” – írta.

Orbán Viktor szerint ennek szellemében mélységes csalódás volt az Európai Bíróság nemrégiben hozott ítélete, amely lehetővé tette a tagállamok számára, hogy fenntartsák a kóser vágások tilalmát. „Úgy gondolom, hogy ez a döntés nem csak a vallásszabadság elleni támadás, hanem zsidó-keresztény örökségünk és az Európában élő zsidó közösségek elleni támadás. Következésképpen kormányom gyorsan elítélte ezt a káros döntést, és minden erőnkkel azon leszünk, hogy az összes lehetséges nemzetközi fórumon felemeljük a szavunkat ellene” – fogalmazott *Orbán Viktor*. Hozzátette: hisz egy olyan Európában, amely nem csak biztosítja a vallásszabadságot, hanem büszkén kiáll a zsidó-keresztény örökség, hagyományok és értékek mellett, amelyeken országaink és társadalmaink alapulnak.

A marokkói Jáákov rabbi csodái

Kétszáz évvel ezelőtt élt egy marokkói kisvárosban egy Jáákov nevű rabbi. Születését álmom jövendölte meg szüleinek, és amikor világra jött, különleges fénnel telt meg a család otthona. Róla szól az alábbi két történet.

DÉNES ANNA MESÉJE

Jáákov rabbi és Élijáhu szamara

Jáákov rabbi gyerekkorában történt, hogy súlyos éhínség volt Marokkóban. Hiába volt valakinek pénze, hogy élelmiszert vásároljon, hónapokon át semmi nem gyermek Jáákov azonban a fejébe vette, hogy ő szelkzdte anyját, hogy engedje el őt a piacra, hátha az anya biztos volt benne, hogy fia csalódni egy falat nem sok, annyi ennivalót sem beleegyezett, és a fiú útnak indult.

volt a piacon, amit megvehettek volna. A rez élelmet a családjának, és kérlelni sikerül valamit vásárolnia. Bár fog, hiszen ő jól tudta, hogy lehet a piacon kapni, mégis

Útban a piac felé egyszer csak egy embert pillantott meg, aki szamarháton közeledett feléje. Az állat oldalán hatalmas, gabonával megrakott zsákok lógtak. Hamarosan találkoztak, és a fiú legnagyobb meglepetésére az ismeretlen felajánlotta, hogy eladja neki az összes búzát, amit a szamarán vitt. A fiú persze gondolkodás nélkül beleegyezett. Együtt mentek vissza szülei házához, hogy tető alá hozzák az üzletet. A gyermek bevezette az idegent az udvarba, majd elment, hogy megkeresse anyját. Mire visszatértek, a férfi eltűnt, csak a szamar maradt ott a rengeteg gabonával. Akárhogy keresték a következő napokban, sehogy sem akadtak a nyomára, senki sem ismerte, és a gyermekon kívül senki sem találkozott vele. Ebből aztán megértették, hogy nem más járt náluk, mint Élijáhu (Illés) próféta, aki mindig ott segít a zsidóknak, ahol a legnagyobb szükség van rá.

A csodálatos gyógyulás

Tudni kell, hogy Jáákov rabbit nemcsak bölcsességéért és hatalmas tóratudásáért tisztelték és szerették, hanem azért is, mert csodákat tudott tenni. Áldásai nyomán gyermekek születtek és betegek gyógyultak meg súlyos betegsükből.

Élt a marokkói Paranda városában egy mindig szomorú és mindig dühös asszony a 16 éves fiával, aki betegsége miatt egyáltalán nem tudott járni. Az asszony annyira megkeseredett, hogy azért imádkozott, hogy saját gyermeke távozzon el az élők sorából. Egy napon Jáákov rabbi ebben a városban járt, a zsidók pedig összegyűltek körülötte, dallal és tánccal köszöntötték a nagy embert. A helyi uralkodónak azonban ez egyáltalán nem tetszett. Irigykedett a rabbira, amiért ilyen tiszteletben részesítették, és bosszúból azonnal megparancsolta, hogy szolgálói a zsidóktól nagy összeget szedjenek be, másként kiúzi őket a városból.

A helyi zsidók rultak, hogy áldást szon

azonban ezen akkor nem sokat aggódtak, hanem sorban a rabbi elé já-vagy tanácsot kapjanak. A megkeseredett asz-is odament, és arra kérte a rabbit, hogy imádkozzon fia haláláért. A rabbi ilyes-miről természetesen hallani sem akart, ehelyett azt mondta az asszonynak, hogy a fiú teljes gyógyulásáért fog imádkozni. Elrendelte, hogy mosdassák meg, öltöztessék őt tiszta ruhába és úgy vigyék el hozzá.

Másnap meg is jelent az anya a szépen felöltöztetett fiával, és a rabbi azt mondta, hogy tegyék a fiút egy napfényes helyre a toló kocsjával. Amikor ez megtörtént, így szólt: „Állj fel és gyere ide hozzám!” A fiú – mindenki megrökönyödésére – nagy nehezen felállt, és akadozva, botladozva teljesítette a felszólítást. A rabbi ekkor viszsza küldte őt a kocsjához. Ezt még kétszer megismételte, a fiú háromszor állt fel, ment el a székétől a rabbihoz és utána vissza. A harmadik alkalom után Jáákov rabbi közölte, hogy a fiú egészséges, és elmehet, többé nincs szüksége tolószékre. A közösség felpezsdült a hír hallatán, hiszen nyílt csoda történt! Szájról szájra adták tovább a fiú csodás gyógyulásának történetét, és még aznap tudomást szerzett róla az egész város zsidó lakossága. A fiú anyja ékszerekkel kereskedett, ezért a helyi ur-

kodóval is kapcsolatban állt, aki szeretett ékszereket vásárolni az egyenes és nyíltszívű asszonytól. Amikor néhány nappal később az uralkodó magához hívatta az asszonyt, meglepetésére egy fiatal emberrel érkezett, akit addig sohasem látott. „Ki ez a fiú?” – kérdezte az uralkodó, a nő pedig elmesélte, hogyan gyógyította meg mozgásképtelen fiát a rabbi, aki nemrégiben a városukban járt. Az uralkodó tudta, milyen szomorú volt mindig is az asszony, és most, amikor örömtől csillogó arcát látta, megértette, hogy csoda történt vele, és azt is megtudta, hogy éppen az a rabbi tette ezt a csodát, aki miatt adót vetett ki zsidó alattvalóira. Annyira meghatotta a történet, hogy kihirdette, a zsidóknak nem kell a hatalmas összeget befizetniük a kincstárba, és meghívta a rabbit, hogy személyesen győződhessen meg csodatevő képességeiről.

Jáákov rabbi el is ment, ám amikor a többi meghívott vendégnek ecsetelte az uralkodó a hatalmas csodát, amit a rabbi tett, felállt, és így szólt: „Való igaz, hogy a fiú beteg volt és meggyógyult. A csodát azonban nem én tettem, hanem az Örökkévaló. Véletlenül éppen rajtam keresztül tett az Isten csodát”.

ÍZEK KAVALKÁDJA: a marokkói zsidó konyha

Az észak-afrikai zsidó közösségek – Marokkó, Tunézia, Egyiptom, Líbia, Algéria – kultúrája és ezen belül gasztronómiája is gyökeresen eltér az európai askenáz szokásoktól. A zsidó hagyományok mellett erőteljesen érződik bennük a befogadó kultúrák, elsősorban a mediterráneum és az arab világ konyhájának, valamint, bizonyos mértékig, a francia konyha hatása. DÉNES ANNA ÍRÁSA

Talán a marokkói zsidók konyhája a legszínesebb az észak-afrikai zsidó konyhák közül. Az ízeket ellentétek, kontrasztok jellemzik. Számtalan fűszert használnak, és meglepő, kreatív módon válogatják őket össze egy-egy fogásnál, hiszen bennük az őslakos berber népség ízei ugyanúgy megtalálhatók, mint az andalúziai konyhaművészet és a bagdadi kalifátus főzési szokásai. Ezeket pedig a különböző zsidó közösségekből Marokkóba rendszeresen érkező menekültek gasztronómiája tette teljessé.

A marokkói zsidók közül sokan úgynevezett *mellahok*-ban, vagyis zsúfolt, városszéli zsidónegyedekben éltek, meglehetősen rossz körülmények között. Étkezésük ennek megfelelően szegényes volt, viszont az ünnepeket és a családi ünnepeket mindig nagy zajjal és rengeteg étellel ülték meg. Egy-egy ilyen családi esemény akár napokig is eltarthatott. A szegény zsidók mellett létezett egy elit is, melynek magas pozíciót betöltő tagjai a lehető legnagyobb kényelemben és gazdagságban éltek, ami a konyhaművészetükön is megmutatkozott.

A marokkói zsidók étkezéseinek központi eleme a *kuszkusz*, amit természetesen nem dobozban vásárolnak, hanem házilag készítenek a mai napig. A durvára tört gabonaszemeket gőz fölött párolják folyamatos mozgatás-keverés mellett, majd megfelelő méretű szitán törlik át – így jön létre a boltinál ízletesebb kuszkusz. A tál közepére halmozott gőzölgő gabonát főtt vagy

párolt zöldségekkel: csicseriborsóval, hagymával, édesburgonyával, padlizsánnal veszik körül, tetejére erősen fűszerezett hal vagy hús kerül. Készülhet édes vagy sós formában is, az édes fajtához cukorszirupban áztatott és párolt gyümölcsöket: fügét, datolyát, mandulát, aszalt szilvát, sütőtököt szolgálnak fel. A sós változatoknak gyakori kiegészítője a csípős harissza: paprikából készített, erős krém. Az északi területeken erőteljesebben érződik a spanyol hatás halas, fokhagymás, paradicsomos ételleivel, legyen szó akár paelláról, akár gazpachóról. A marokkói zsidók körében is közkedvelt *harira* leves a helyi muszlim gasztronómia egyik legkedveltebb fogása. Paradicsomból, lencséből, csicseriborsóból és sokféle, aromás fűszerből készül, és marha-, csirke-, vagy bárányhús teszi teljessé. Citrommal, ropogós héjú kenyérrrel, sőt néha fügével szolgálják fel, esetleg tésztával dúsítják.

Természetesen a marokkói zsidóknak is megvan a maga laktató, ízekben gazdag szombati sóletje, melyet *dafinának* neveznek. A dafina is húsos egytálétel, melyet pénteken készítenek el, és egészen szombat délig melegítik, így az ízek összeérnek, különleges aromát hozva létre. Minden családnak megvan a maga dafina receptje, és azt mondják, hogy különlegesen nagy tudású és istenfélő emberek meg tudják mondani az otthonokból kiáradó dafina illatából, hogy egy adott családban béke és szentség honol-e.

MAROKKÓI CSICSERIBORSÓ LEVES

párve, glutén- és tojásmentes

1 doboz konzerv csicseriborsó a levével együtt vagy egy pohár száraz csicseriborsó, egy éjszakára hideg vízbe áztatva; 1 fej vörshagyma; 4 gerezd fokhagyma; 3 szál sárgarépa; 1 karalábé; 1 zellerszár; 2 paradicsom; 1 kk. reszelt gyömbér; néhány ek. olívaolaj; friss petrezselyem, koriander, kapor vagy zellerlevél; só, bors, őrölt koriander, római kömény, kurkuma, ízlés szerint; egy csipetnyi fahéj. A hagymát felaprítjuk, a fokhagymát áttörjük, a répát és a karalábét kis kockákra vágjuk, a zellerszárat felszeleteljük. Előbb a hagymát, majd a többi zöldséget pároljuk meg az olajon, majd a fűszereket is hozzáadjuk. Alaposan elkeverjük, beleöntjük a csicseriborsót, a felkockázott paradicsomot, majd annyi vizet, amennyi ellepi. Ha száraz csicseriborsót használunk, azt egy éjszakára hideg vízbe áztatjuk, és másnap 2 órán át főzzük, utána adjuk a leveshez. Friss zöldfűszerekkel ízesítjük, felforraljuk, és 30-40 percig főzzük kis lángon, amíg a zöldségek megpuhulnak és az ízek összeérnek.

MAROKKÓI HAL

párve, glutén- és tojásmentes

1 kg zsírosabb húsup fehér hal, például nílusi sügér, feldarabolva; ½ citrom leve; 1 fej hagyma; friss fűszerágak vagy levelek: curry, bazsalikom, rozmarin, koriander stb., ízlés szerint; 5-6 gerezd fokhagyma; 1 paradicsom; 1 piros vagy sárga színű kaliforniai paprika; 1 szál répa; 1 kisebb krumpli (elhagyható); 4 ek. olívaolaj; 4 ek. paradicsompüré; Fűszerek: só, bors, őrölt koriander, kurkuma, pirospaprika, ízlés szerint

A halat beáztatjuk a citromlébe. A friss fűszernövényeket vízbe áztatjuk, majd fény ellenében alaposan megvizsgáljuk a leveleket és az ágakat, hogy megbizonyosodjunk, semmilyen bogár nem kerül általuk az ételbe. A megtisztított zöldfűszereket egy széles és mély lábos aljára helyezük, erre kerülnek a feldarabolt zöldségek, végül pedig a citromléből kiemelt haldarabok. Hozzáadjuk a paradicsompürét, meglocsoljuk olívaolajjal, és bőségesen megfűszerezzük. A lábost fedővel lezárjuk, és kis lángon, kevergetés nélkül fél óra alatt készre főzzük a halat. Ha a leve elpárologna, kevés vízzel pótoljuk, nehogy odaégjenek a zöldségek.

A dafina összetevői közül a legjellegzetesebb a krumpli, az édesburgonya (batáta), a csicsriborsó, a rizs, valamint a csirke- vagy marhahús, melyekhez, akár csak az askenáz sóletekhez, egész tojást is adnak. Ízesítése a marokkói konyhára jellemzően egyszerre édes és fűszeres, a só, a fokhagyma, római kömény, kurkuma és pirospaprika mellett fahéjat, mézet, datolyát is használnak fűszerként.

Az észak-afrikai zsidó közösségekben, elsősorban a marokkói zsidók körében megült ünnep a Peszách

kimenetelét azonnal követő mimuna. Az ünnep neve talán Maimonidész apja, Májmon ben Jozsef nevéből származik talán, aki sok vélemény szerint ezen a napon hunyt el 1170-ben. Mások szerint az emuná – hit szóból ered, vagy a máámin – hinni alakból, utalva megint csak Maimonidészre és az általa összeállított 13 hitelvre. A mimuna többek között azt a hitet fejezi ki, hogy niszán hónapban következett be az első megváltás (Egyiptomból), és ugyanebben a hónapban jön majd el a végső megváltás is.

OLAJBOGYÓS CSIRKE

húsos, glutén- és tojásmentes

8 csirkecomb

6 gerezd fokhagyma

4 ek. olívaolaj

1 doboz konzerv olajbogyó (zöld vagy fekete)

3 paradicsom, meghámozva

bors ízlés szerint

A fokhagymát felaprítjuk vagy áttörjük és az olajon megfuttatjuk (vigyázzunk, mert könnyen megég). Ezután a csirkecombokat is átsütjük. Hozzáadjuk a felkockázott paradicsomot és a lecsöpögtetett, felszeletelt olajbogyót, valamint a borsot. (Mivel a konzerv olajbogyó nagyon sós, ehhez a recepthez nincs szükség sóra.) Egy-másfél

órán át főzzük lassú tűzön, fedél alatt, végül rizzsel vagy kuskusszal tálaljuk.

A mimunához nem tartoznak különleges imák vagy szertartások, pusztán gasztronómiai élményt nyújt. Ennek megfelelően legfőbb jellegzetessége a Peszáchkor tiltott ételek: lisztből készült finomságok fogyasztása. Sok helyen termékenységi ünnepként is számon tartják, illetve egyedülálló férfiaknak és nőknek párt hozó napnak és – ezekhez némiképpen kapcsolódva – gazdagságot hozó napnak is. Bizonyos ételeket ennek érdekében fogyasztanak vagy helyeznek az asztalokra. Sok helyen vaj, méz és tej egészíti ki a tésztaféleségeket és búzasze-

mek kihelyezésével fejezik ki a gyermekáldás, a házastárs vagy a gazdagodás iránti vágyat. A legtöbb helyen a palacsintaszerű, olajban kisütött muffletát kínálják, a szomszédok, nagycsaládok éjszakába nyúlóan ünnepelnek zenével, táncsal és lakomázással. A muffletának, akár csak a dafinának, nincs kőbe vésett receptje. Lisztet, élesztőt, sót és olajat kevernek össze, az összeállt tésztából köröket formáznak, és olajban kisütik. Olvasztott vajjal, mézzel, lekvárral, diófélékkel vagy sós mártogatósokkal, például padlizsánkrémmel kínálják.

Az „örök zsidó” Krakóban

Válasz Bayer Zsolt **KRAKKÓ – ZSIDÓK ÉS NEM ZSIDÓK – A KÉT VILÁG** című írására

*Bayer Zsoltot több évtizedes publicisztikai pályafutása alatt sokszor bírálták azért, mert szabad utat engedett indulatainak, sértegette vitapartnereit. Ezt a gyengéjét – vagyis hogy nála olykor „elszakad a cérna” – néhányszor maga is elismerte. Úgyhogy magára vessen, akinek nincs nála alacsonyabb sorszámú Fidesz tagkönyve, mégis „felveszi a kesztyűjét”. De nem hagyhatom szó nélkül a Magyar Nemzetben megjelent lengyelországi beszámolójának harmadik részét, mely a **Krakó – Zsidók és nem zsidók – A két világ** címet viseli. A „polgári napilap és hírportál” felületén megjelent cikk a harmadik Bayer húszrészes sorozatában, mely a lengyel királyok nagy múltú székhelyével foglalkozik. De ez az első, mely a lengyelek és a zsidók tragikusan alakult huszadik századi viszonyáról szól, és olyan, a kora újkorban, a 16-17. században gyökerező problémákat érint, melyek összefüggenek a németek által megszállt Lengyelországban mintegy hárommillió áldozattal járó holokauszttal. PELLE JÁNOS ÍRÁSA*

Bayert Kazimierzben, Krakó történelmi zsidó városnegyedében hatalmába kerítette „az örök idegenség-érzés”, melyről a következőt írja:

„Az örök kelet-közép-európai zsidó idegenségélmény ez. Ez a kelet-közép-európai, kiváltképp a galíciai zsidóság lelki betegsége. S pontosan ez az, amivel nem lehet semmit kezdeni. Ezen sem segíteni nem lehet, sem rontani nem szabad – ezt csak úgy el kell viselni. Legfeljebb ha szólhatunk néha, finoman, csendben, hogy minékünk ehhez nincsen semmi közünk...”

Érdeemes ehhez néhány mondatot hozzáfűzni, már csak azért is, mert a publicista az összes kelet-közép-európai zsidóban felfedezni véli a „lelki betegséget”, azt állítva róla, hogy „alkati torzulás”, melyről senki sem tehet, s jobb híján „csak úgy el kell viselni”. Teóriáját aztán nyomban illusztrálja is, a Prágában élt, és németül alkotó, zseniális zsidó író példájával, ami erősen vitatható.

Téves általánosítás az 1924-ben meghalt Franz Kafka – amúgy találó – jellemzéséből következtetéseket levonni mintegy hárommillió, kisebbségben élő lengyel zsidó és a többségi nemzet viszonyáról.

Lengyelországban a zsidók „idegenség-érzése” abból az ellenszemből fakadt, amit a többségi, keresztény lakosság évszázadok óta táplált irántuk. Ennek gyökerei abban a korszakban alakultak ki, melynek

emlékét a krakkói Mária Magdolna téren Piotr Skarga (1536–1612) szuggesztív szobra őrzi. Bayer cikkében megemlékezik a lengyel nyelven író és szónokoló, nagy tehetségű jezsuita szerzetesről, aki a magyar Pázmány Péter mestere volt. Rendtársaival együtt hozzájárult az ukránok és litvánok görögkatolikus hitre térítéséhez, az Unióhoz, a királyi hatalom megszilárdításához, és erélyes eszközökkel akadályozta meg a protestantizmus térhódítását Lengyelországban.

A sok nemzetiségű, óriási területű Lengyel Királyságban a katolikus vallás egyértelműen a politika eszköze volt, a zsidókkal szemben is. A klérus (mindenekelőtt az alsópapság) a jezsuiták ösztönzésére évszázadokon át azért vádolta őket rituális gyilkossággal, hogy megkeresztelkedjenek, egyszersmind ezáltal erősítse az egyszerű lengyelek és litvánok hitét. Ennek nyoma van fennmaradt periratokban, a húsvéti népszokásokban, a katolikus templomok szobraiban és festményeiben, valamint számos egyéb helyen is. A katolicizmus anti-judaizmusa hatást gyakorolt az orosz és lengyel ortodox egyházra is, mely az 1690-ben, hatéves korában megölt „vérvadás szentet”, Bialystoki Gábrielt vagy Gavrilát 1820-ban (!) kanonizálta, és akinek az ereklyéihez még napjainkban is hívek zárandokolnak.

A katolikus papság ismétlődő támadásaival szemben a vallási hagyományaihoz, a jiddis nyelvhez és a ruha-viseletéhez ragaszkodó lengyelországi zsidóság még jobban bezárkózott, „felégette maga mögött a hidakat”.

Ugyanakkor a hitközségek vezetői a tömegek feje fölött kiterjedt kapcsolatrendszert építettek ki az

arisztokrata nagybirtokosokkal, a helyi és az országos hatalom képviselőivel és az egyházi vezetőkkel. Ők aztán rendszeresen közbenjártak a zsidók érdekében, ha konfliktusuk alakult ki a helyi többségi lakossággal. Ez a „védelmi” kapcsolatrendszer semmisült meg a második világháború kitörése után, amikor Lengyelország német megszállás alá került, és megindult a holokauszt népiértő gépezete.

A kelet-európai zsidók „idegenség-érzetét” a keresztény többségtől való szorongásuk és félelmük táplálta, ez késleltette a nyelvi asszimilációt is. Így a második világháború kitörése után a megszállók hat évig (!) tartó terrorjának hatására olyan tömeglélektani csapda alakult ki, melyben az egyszerű emberek tömegei részvétel nélkül nézték a zsidók kollektív tragédiáját. A reménytelen helyzetben csak kevesen mertek tenni a mentésükért, ezek többsége is értelmiségi volt. De így is lengyel nemzetiségű a legtöbb „Világ Igaza”, akinek az emlékére fát ültettek a jeruzsálemi Jad Vashemben.

Azt, hogy a mélyen gyökerező, „népi” előítéletek okozták a galíciai zsidóság „lelki betegségét”, az is igazolja, hogy a százados előítéletek a holokauszt után is felszínre törtek: 1945. augusztus 11-én éppen Krakkóban zsidókat vertek agyon, miután gyerekek meggyilkolásával vádolták őket. Több, mint fél évezred telt el az első ilyen jellegű pogrom óta, melyre 1407-ben került sor... A bűnbaképzés szívósan újjáéledő hagyományát érdemes magyar-lengyel, illetve közép-európai dimen-

zióban is vizsgálni. Ehhez tekintem hozzájárulásnak néhány hónapja megjelent könyvem, melynek címe: Vértád, hisztéria, népiítés – „Zsidókérdés” Magyarországon 1945-ben és 1946-ban.

Visszatérve még Bayer Zsolt cikkéhez: igazságtalannak és sértőnek tekintem, hogy a szerző szemrehányást tesz a zsidó látogatóknak, „akik elzarándokolnak Krakóig, megnézik Auschwitzot és a krakkói gettót, aztán elmennek innét, örökre. Még a főtéreg sem mennek el, pedig hát mégis csak Krakóban van Európa egyik legszebb főtere. Nézem őket, és azon töprengök, jó-e az, ha valakit nem érdekel semmi más, csak önmaga és a saját szenvedése...”

Honnan tudja ilyen pontosan Bayer, hogy a zsidó turisták, miután megnézték a Régi Zsinagógát és az Izsák zsinagógát, nem mennek el a rövid sétával megközelíthető, valóban gyönyörű főtérré és a Wawelbe, és pontosan mi érdekli őket?

Amúgy tényleg előfordul, hogy a látogatók, akik meg akarnak emlékezni elpusztított felmenőikről, először Auschwitzba jutnak el. Így jártam magam is, amikor az Élet Menetével először ott jártam, és nem volt időm Krakóra, mert indult vissza a vonatom Budapestre.

Eredetileg megjelent a neokohn.hu-n

„A járvány csupa elkülönülés és félelem, az AlefKids csupa együttlét”

Bárki, aki már részt vett az AlefKids programjain, tudja: az EMIH ifjúsági szervezete olyan, mint egy család. Egy kiterjedt és zajos, ugyanakkor támogató és elfogadó család. Ez a szellemiség nem alakul ki magától: a program szervezőjének, **HURWITZ DEVORA LEA** rebbecennek a túlradó szeretete, mások iránti figyelme és törődése mindenkire átragad, aki kapcsolatba kerül vele.

„A koronavírus mindenek az ellentéte, amit az AlefKids képvisel” – magyarázza a rebbecen, amikor a most záruló első félév tapasztalatairól kérdezem. „A járvány csupa előírás, elkülönülés és félelem, az AlefKids csupa szabadság, együttlét és nyitottság. Éppen ezért fontos, hogy annyi szeretet adjunk, amennyit csak tudunk. Amint megjelenik valaki a képernyőn, rögtön köszöntjük, egyenként örülünk mindenkinek. A gyerekek nagyon várják, ebből töltekeznek fel egész hétre.”

Az EMIH ifjúsági szervezeteként működő AlefKids programjaival és tematikus tanóráival különleges közösségi élményt nyújt a fiataloknak, a piciktől kezdve egészen a kamaszokig. Online foglalkozásaik egész héten elérhetőek. Hétköznap a nyelviskolai programokhoz lehet csatlakozni. A január 12-én megkezdett új szemeszterben több szinten lehet angolul és héberül tanulnia a gyerekeknek.

Vasárnap az online vasárnapi sulik keretében a zsidóságról tanulhatnak: „madricháink különleges programokkal várják a vasárnapi iskolában a 3 és 14 év közöttieket, akik korcsoportos bontásban tanulhatnak a zsidóságról, ünnepekről, szokásokról.”

A programokon, noha a vártnál sokkal jobban működnek az online térben, vannak nagyon váratlan kihívások is. „Mindenki rejtőzni szeretne, főleg a kamaszok. Nagy bátorság és bizalom kell ahhoz, hogy bekapcsoljuk a kamerákat és megmutassuk az arcunkat, de csak így tudunk közösséget építeni.”

Ez pedig, akármilyen hihetetlen, még ilyen körülmények között is sikerül: „A szülők elképesztően támogatják egymást – mert nekik is nagy szükségük van támogatásra. Képeket küldenek, érdeklődnek egymás dolgai iránt, segítenek egymásnak. Fantasztikusak.” Mint mondja, a program attól működik, hogy mindenki mindent belead: „Ebben benne vannak a szülők, akik segítik a gyerekeket, benne vannak a gyerekek, akik nagyon lelkesek és a madrichák, akik szívükkel-lelkükkel dolgoznak azért, hogy jól menjenek a programok.”

Saját környezetében is tapasztalja, hogy járvány nemcsak a testi egészségünkre veszélyes, hanem a lelkünkre is: „A kapcsolat hiánya a legnehezebb. Máskor, ha találkozunk, megöleljük egymást, beszélgetünk, együtt vagyunk – ennek a hiánya nagyon nehéz. Hogyan küzdjük le? Interaktív játékokkal, modern technológiát használva, hogy bevonjuk a gyerekeket. Igyekszünk nagyon kreatívnak lenni.”

A rebbecen szerint a legfontosabb, amit megtanultunk a járvány alatt, hogy mekkora szükségünk van egymásra: „Arra biztatok mindenkit, hogy ha bármi kérdése van, nyugodtan hívjon fel, ne aggódjon, hogy esetleg zavar. Ez a legtöbb, amit most tehetünk: telefonálunk, megosztjuk a gondokat, elmondjuk, mire lenne szükségünk és együtt kitaláljuk, hogyan segíthetünk egymásnak. Így élünk túl.”

Jelentkezés: **Hurwitz Devorah**
+36703791177 vagy alefkids@zsido.com

Legyen a mi otthonunk az Ön otthona!

A színvonalas idősothon képes eleget tenni a sokszínű elvárásoknak.

Hegedüs Györgyné, Róza néni
2003 óta a csepeli otthon lakója

Visky Éva néni
2001 óta a csepeli otthon lakója

Lőrinczi Andrásné, Tilda néni
2001 óta a csepeli otthon lakója

**Nekem az öngondoskodás a legfontosabb!
A döntésnél elsődleges volt**

- » a függetlenség, önállóság megőrzése,
- » a biztos lakhatás,
- » a mindennapi terhektől mentes élet,
- » az egészségmegőrző szolgáltatások,
- » a támogató közösség.

**Nekem az aktív pihenés a legfontosabb!
A döntésnél elsődleges volt**

- » az egészség megőrzését támogató szolgáltatások,
- » a saját, légkondicionált kirándulóbusz,
- » a kirándulóprogramok országszerte,
- » a szabadidő hasznos eltöltésének sokszínűsége közösségben.

**Nekem a társas kapcsolatok a legfontosabbak!
A döntésnél elsődleges volt**

- » a családi légkör,
- » a támogató közösség,
- » az intézmény falain belül zajló aktív társasági élet,
- » az intézményen kívüli kapcsolatépítés és
- » az új barátságok kötésének lehetősége.

Jöjjön, nézzen be hozzánk! Várjuk jelentkezését:

06 1 510 00 17

www.olajagotthonok.hu

A fenyőfák marketingcélú hozzátételéhez a jogosultak előzetesen írásbeli engedélyüket kell hozzájárulniuk.

Facebook Tanház

Virtuális Bét Midrás

Minden nap a Zsido.com Facebook oldalán

Emih

PURIM

MEGILLA OLVASÁS • PARTIBUSZ • KÖZÖS LAKOMA

RÉSZLETEK HAMAROSAN!
A JÁRVÁNYÜGYI ELŐÍRÁSOK SZIGORÚ BETARTÁSÁVAL.